

Stappen zetten naar een RECHTVAARDIGE TRANSITIE op bedrijfs- of sectorniveau door middel van sociale dialoog

TOOLKIT

Co-funded by the European Union

Just transition: ondersteuning van vakbonden bij het zetten van stappen richting een duurzame toekomst op bedrijfs-/sectorniveau door middel van sociale dialoog

Agreement Number: **VS/2021/0055**

Project financiering: European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, Budget heading: 04.03 01 06, Information, consultation and participation of representatives of undertakings

Hoofdaanvrager: Confederazione Italiana Sindacati Lavoratori, CISL (Italia)

Project coördinator: Francesco Lauria

Verantwoordelijke voor de coördinatie van projectactiviteiten: Ilaria Carlino

Mede-aanvragers: ACV-CSC (Belgium), CFDT (France), Podkrepa (Bulgaria), Vorming en Actie vzw (Belgium).

Affiliated Entities: Vlaams ABVV (Belgium) First Cisl (Italy) Fondazione Ezio Tarantelli Centro Studi Ricerche e Formazione (Italy).

Associate Organisations: European Trade Union Confederation, FIM CISL (Italy), FISAC CGIL (Italy), FLAEI CISL (Italy).

De finale versie van deze toolkit werd geproduceerd in november 2022

Grafisch design door: Gianluca Soddu – gi.soddu@gmail.com

Legal notice – juridische mededeling

Dit document werd opgesteld voor de Europese Commissie; het geeft echter de mening van de auteurs weer en de Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik van de erin vervatte informatie.

Bijdragers aan de toolkit:

- CISL: Ilaria Carlino, Cosmo Colonna, Francesco Lauria, Marcello Poli, Vilma RInolfi.
- ACV-CSC: Phanny Moray, Katleen Parijs, Fien Vandamme.
- CFDT: Kristian Bongelli, Anne Juliette Lecourt, Laure Pellettier
- Vorming en Actie vzw: Annick Clauwaert, Joris van Eekert
- Podkrepa: Emil Antonov, Veselina Starcheva
- FIRST CISL: Domenico Iodice, Paola Vinciguerra
- Fondazione Ezio Tarantelli Centro Studi Ricerche e Formazione: Emanuele Nebbia Colomba, Sara Prosdocimi
- Vlaams ABVV: David Weinberger
- FIM CISL: Antonello Gisotti
- FISAC CGIL: Alessandra Cialdoni, Anna Maria Romano
- FLAEI CISL: Luigi Sedran

Contactgegevens voor aanvullende informatie:

- **ABVV:**

Milieudienst Vlaams ABVV: David Weinberger – milieu@vlaamsabvv.be

Tel: 02 506 82 35

Hoogstraat 42 – 1000 Brussel

- **ACV:**

Algemeen: – milieu.helpdesk@acv-csc.be

Milieu- en klimaatverantwoordelijke confederatie: Fien Vandamme – fien.vandamme@acv-csc.be

Tel: +32 471 77 68 70

Of vind en contacteer de milieudeskundige van je centrale via:

→ <https://www.hetacv.be/militant/themas/milieu>

INHOUDSTABEL

VOORWOORD

5

RECHTVAARDIGE TRANSITIE: SLEUTELBEGRIPPEN EN CIJFERS

7

Wat is rechtvaardige transitie

7

De Europese unie en rechtvaardige transitie

12

Huidige situatie in België

17

Financiële middelen op EU-niveau

20

Financiële middelen op nationaal niveau

26

Informatie- en consultatierechten als tool voor
werknemersvertegenwoordigers

28

Opleidingsmogelijkheden en financiering

30

GOOD PRACTICES

33

ANALYSETOOLS

37

ACTIETIPS

40

WOORDENLIJST

43

Voorwoord

Duurzame ontwikkeling is enkel mogelijk met de actieve betrokkenheid van de wereld van het werk. Regeringen, werkgevers en werknemers zijn geen passieve toeschouwers, maar net actoren van verandering, die in staat zijn nieuwe werkwijzen te ontwikkelen die het milieu beschermen voor de huidige en toekomstige generaties, armoede uitroeien en sociale rechtvaardigheid bevorderen door duurzame ondernemingen te bevorderen en fatsoenlijk werk voor iedereen te creëren.¹

1. ILO, Resolution concerning sustainable development, decent work and green jobs, 2013

Deze toolkit werd ontwikkeld in het kader van en is ook het resultaat van het project VS/2021/0055 **Rechtvaardige transitie** die vakbonden ondersteunt bij het zetten van stappen naar een duurzame toekomst op bedrijfs- of sectorniveau door middel van **sociale dialoog**.

Het doel van het project is vakbondsmensen helpen om de kansen te grijpen die voortvloeien uit de Europese Green Deal en het herstel na de coronapandemie. Daarnaast wil het een duurzame toekomst met een hoge werkgelegenheidsgraad bevorderen, door voorstellen te formuleren en te ondersteunen in lijn met de filosofie van de rechtvaardige transitie.

Vier landen zijn projectpartner (Italië, België, Bulgarije, Frankrijk). Er is voor elk land een nationale versie beschikbaar. De toolkit bevat een deel gemeenschappelijke inhoud die verband houdt met het Europese kader en ook specifieke informatie over de context van het land in kwestie.

Het project heeft als doel om naast de toolkit ook een nationale **helpdesk** op te richten over **rechtvaardige transitie**. Vakbondsvertegenwoordigers in bedrijven en regio's zouden hier terecht kunnen bij adviseurs, die ad hoc opgeleid zijn binnen het project, om informatie en advies te vragen over hoe ze acties op poten kunnen zetten naar een rechtvaardige transitie. De contactgegevens van de adviseurs vind je terug op de achterzijde.

1 Doelstellingen

De toolkit geeft vakbondsvertegenwoordigers de kans om op het werk deel te nemen aan informatie-, overleg- en inspraakprocedures door de rechtvaardige transitie proactief te sturen: ze kunnen stappen zetten in de richting van een koolstofneutrale en circulaire toekomst voor hun productie-installaties of productiesites en tegelijkertijd de werkgelegenheid en **waardig werk** op bedrijfs- en sectorniveau veiligstellen door middel van **sociale dialoog**.

2 Streefdoel

De toolkit is in de eerste plaats ontworpen voor *vakbondsvertegenwoordigers*. Er is namelijk nood aan meer bewustwording bij werknemers en hun vertegenwoordigers zodat ze de toekomst proactief sturen in de bedrijven of productiesites waar zij werken en actief zijn.

3 Portee

De toolkit:

- biedt **informatie, tools en indicatoren** om vakbondsmensen bewuster en proactiever te maken
- benadrukt dat vakbondsmensen **democratisch betrokken** moeten zijn bij een transitie en dat **sociale dialoog** belangrijk is.

Het begrip 'rechtvaardige transitie' houdt een overgang in naar een economie waarin de 3P's uit de klassieke **duurzaamheid** modellen (people - planet - profit) in evenwicht zijn. Deze toolkit reikt tools aan om ecologische bekommernissen (planet) in het dagelijkse vakbondswerk op te nemen en bevat ook enkele instrumenten om de socio-economische context te analyseren (people-profit).

4 Structuur

De toolkit bestaat uit:

- een inleidend gedeelte met **informatie** over het begrip 'rechtvaardige transitie', de beleidsmaatregelen, de huidige situatie, financiële middelen, informatie- en raadplegingsrechten, opleidingsmogelijkheden en financieringen voor een rechtvaardige transitie. Deze rubriek bevat extra kaders voor meer diepgaande informatie.
- *Good practices* van rechtvaardige transitie uit het land van iedere partner in dit project
- **Analyse-instrumenten of tools** die door vakbondsafgevaardigden **kunnen gebruikt worden** om een beter beeld te krijgen van de situatie rond transitie op het eigen bedrijf. De tools kunnen afgevaardigden helpen om belangrijke aandachtspunten en kansen te identificeren, en om collectieve of individuele actie te stimuleren. De tools hebben als doel om de kennis te verdiepen rond:
 - de situatie binnen de onderneming
 - de relatie met de werknemers die ze vertegenwoordigen
 - de relatie met het grondgebied
- suggesties voor **mogelijke acties**
- Een **woordenlijst** met de sleutelbegrippen van rechtvaardige transitie.

In de tekst zullen termen die in deze woordenlijst verder worden uitgelegd, worden aangeduid tussen haakjes (bijvoorbeeld: **woordenlijst**).

Concepten die gelinkt worden aan pagina's buiten dit document, worden als volgt aangeduid (bijvoorbeeld: **->LINK**)

Rechtvaardige transitie: Sleutelbegrippen en cijfers

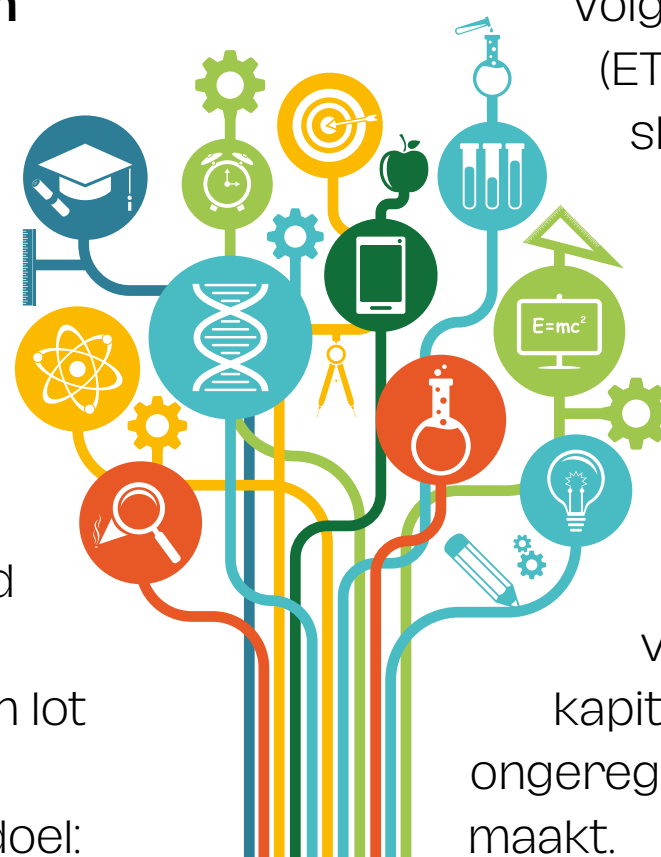
Wat is rechtvaardige transitie

Om de **opwarming van de aarde** tegen te gaan, zal de economie de komende jaren drastisch moeten veranderen. Het doel van de Europese Green Deal is om de Europese economie tegen 2050 **koolstofneutraal** te maken. De term 'rechtvaardige transitie' verwijst naar het traject dat we volgen om deze transformatie te verwezenlijken. Het hoofdprincipe van rechtvaardige transitie is dat **een duurzame economie** niet alleen groen moet zijn, maar ook sociaal rechtvaardig. Rechtvaardige transitie is oorspronkelijk een vakbondsconcept dat is opgenomen in de klimaatakkoorden van Parijs (2015) en de Europese Green Deal. In een rechtvaardige transitie gaan een sterk sociaal beleid en klimaatambitie hand in hand om ervoor te zorgen dat niemand aan zijn lot wordt overgelaten. De rechtvaardige transitie heeft als doel:

de **uitstoot** te verminderen en de productiviteit van hulpbronnen te verhogen terwijl de werkgelegenheid stabiel blijft of verbetert, de positieve effecten voor de werknemers en de gemeenschappen waarin het bedrijf actief is zoveel mogelijk te verhogen, en bedrijfsacties op touw te zetten om de kansen om een koolstofarm bedrijf te ontwikkelen optimaal te benutten.

Volgens het Europees Vakbondsinstuut (ETUI) is 'rechtvaardige transitie' het sleutelbegrip geworden van de strategie naar een '**koolstofvrije economie**'.

Wij weten dat de transitie naar meer **duurzaamheid** broodnodig is. Als vakbonden moeten we ervoor zorgen dat deze overgang de huidige ongelijkheden, die al versterkt zijn door een onevenwichtige kapitalistische ontwikkeling en een ongereguleerde globalisering, niet nog groter maakt.

Er is veel kans dat het pad dat de IAO (Internationale Arbeidsorganisatie) voor ogen heeft de sociale duurzaamheid van rechtvaardige transitieprocessen ten goede zal komen. In haar richtsnoeren van 2015 definieert zij 5 pijlers:

1. Inspraak en dialoog op alle niveaus;
2. Investerings in het scheppen van banen en in transformatie door middel van een koolstofarm beleid en investeringen in infrastructuur;
3. Een actief arbeidsmarktbeleid en opleidingsprogramma's gericht op nieuwe vaardigheden om werknemers in de transitie te ondersteunen;
4. respect voor vakbonden en mensenrechten: een baan moet eerst fatsoenlijk zijn om groen te zijn;
5. een netwerk van sociale buffers voor werknemers die worden getroffen door de transitie.

Het IVV (Internationaal Vakverbond) heeft in 2017 ook een aantal praktische suggesties gepubliceerd voor een rechtvaardige transitie, waaronder:

- investeren in banen: mogelijkheden voor fatsoenlijke banen in sectoren die de uitstoot verminderen en gemeenschappen helpen zich **aan te passen aan de klimaatverandering**;
- de bijdrage van "fossiele" werknemers aan de huidige welvaart waarderen en hun inkomenssteun bieden en de mogelijkheid om zich om te scholen en kansen te herverdelen. Ook pensioenen veilig stellen voor oudere werknemers;
- investeren in gemeenschapsvernieuwing om hoop en vertrouwen te wekken in regio's en gemeenten die een pioniersrol spelen in de

energietransitie, de industriële transitie of die de gevolgen dragen van de klimaateffecten;

- ondersteunen van innovatie en het delen van technologie zodat de energie- en bedrijfsproductie zo snel mogelijk kunnen veranderen;
- de **sociale dialoog** met **alle belanghebbenden** bevorderen en collectieve onderhandelingen met werknemers en hun vakbonden voeren om zo de werkplek te veranderen, de productiviteit te verhogen en vaardigheden te ontwikkelen.

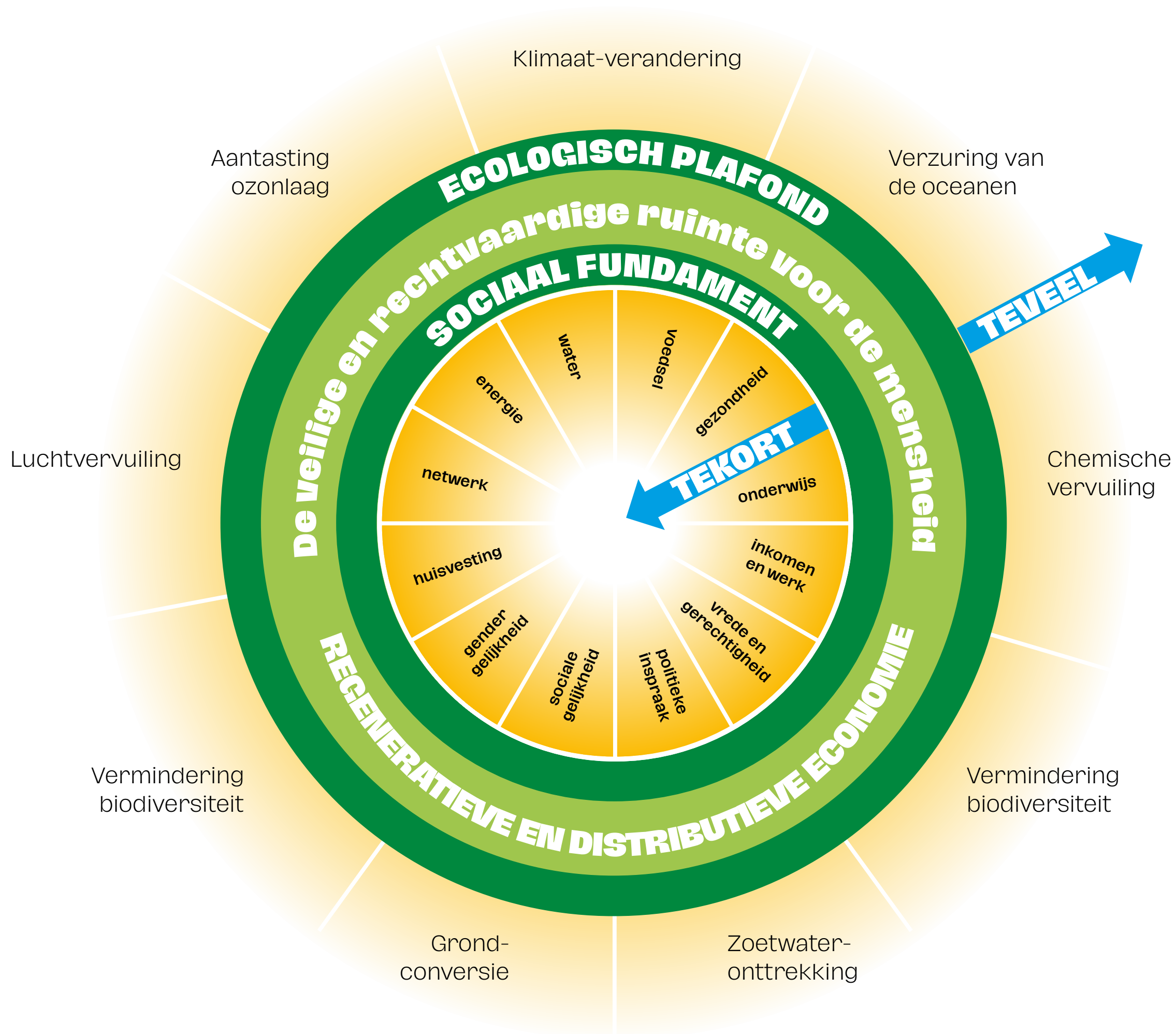
Het donutmodel van de Britse econome Kate Raworth schetst een beeld van hoe een duurzame economie er na een rechtvaardige transitie uit zou moeten zien. Een duurzame economie houdt rekening met twee limieten: het sociaal fundament en het ecologisch plafond. In een duurzame economie is er geen plaats voor **sociale dumpingpraktijken** en worden de grenzen van de planeet gerespecteerd. Rechtvaardige transitie staat gelijk aan strijden voor een sociaal en ecologisch duurzame samenleving.²

Vakbonden hebben een belangrijke rol te spelen in de strijd voor een rechtvaardige transitie. We moeten de sociale rechten van de werknemers weliswaar blijven bewaken. Het sociale fundament is ons klassieke actieterrein. Daarnaast moeten we ook helpen waken over het ecologisch plafond, want als we dat niet doen, brengen we onze toekomst in gevaar. De klimaattransitie zal, net zoals elke grote maatschappelijke verandering, stap voor stap verlopen.

2. Voor meer lectuur over dit onderwerp: Raworth K. (2019), "Donuteconomie. In zeven Stappen naar een economie voor de 21e eeuw", Nieuw Amsterdam

Donutmodel

Om een rechtvaardige transitie te garanderen zal elke stap aan onderstaande criteria moeten voldoen:

Ambitueus

Er zijn geen jobs op een dode planeet.

Een leefbaar klimaat is een noodzakelijke voorwaarde voor een bloeiende economie met goede banen. Elke stap moet daarom ambitieus genoeg zijn om de klimaatdoelstellingen van Parijs te halen.

Sociaal rechtvaardig

Niemand blijft achter.

Geen enkele stap in de richting van een groene economie mag een stap terug zijn voor de werknemers. Groene jobs moeten goede jobs zijn en waar nodig moeten extra sociale maatregelen

worden genomen om ervoor te zorgen dat niemand aan zijn lot wordt overgelaten.

Democratisch

Niets over ons zonder ons.

Werknemers en vakbonden moeten geraadpleegd en betrokken worden bij elke stap en op elk niveau (bedrijf, sector, regio, ...) op weg naar een groene transitie op de arbeidsmarkt.

De bedoeling van deze toolkit is om vakbondsmensen een reeks concrete instrumenten aan te bieden zodat ze in hun bedrijf, sector of regio stappen kunnen zetten naar een groene economie.

RECHTVAARDIGE TRANSITIE: KANSEN EN UITDAGINGEN

Richtsnoeren voor een rechtvaardige transitie naar ecologisch duurzame economieën en samenlevingen voor iedereen (IAO, 2015)

De overgang naar ecologisch duurzame economieën en samenlevingen schept enkele **geweldige kansen** voor de arbeidswereld, zoals:

- (a) nettowinst in de totale werkgelegenheid door in te zien dat je aanzienlijk meer fatsoenlijke banen kan creëren door te investeren in ecologisch duurzame productie en consumptie en in het beheer van natuurlijke hulpbronnen;
- (b) de kwaliteit van banen en inkomens op grote schaal verbeteren door productievere processen, maar ook door groenere producten en diensten in sectoren als landbouw, bouw, **recyclage** en toerisme;
- (c) sociale inclusie door betere toegang tot betaalbare, milieuvriendelijke energie en betalingen voor bijvoorbeeld milieudiensten, die van groot belang zijn voor vrouwen en bewoners op het platteland;

De arbeidswereld staat echter ook voor een aantal **grote uitdagingen**, zoals:

- d) economische herstructurering, met als gevolg dat werknemers ontslagen worden en er mogelijk banen verloren gaan maar ook banen ontstaan doordat ondernemingen en werkplekken groener worden;
- (e) ondernemingen, werkplekken en gemeenschappen voelen de nood om zich aan te passen aan de **klimaatverandering** om geen activa en bestaansmiddelen te verliezen en onvrijwillige migratie te voorkomen; en
- (f) de negatieve gevolgen van hogere energie- en grondstofprijzen voor de inkomens van arme gezinnen.

Gezien de omvang en het dringende karakter van deze uitdagingen voor het milieu en de werkgelegenheid, zal de wereld noch de middelen, noch de tijd hebben om ze afzonderlijk of achtereenvolgens aan te pakken. Deze uitdagingen gezamenlijk aanpakken is dus geen optie, maar broodnodig.

De Europese unie en rechtvaardige transitie

Sinds vorige eeuw hebben talloze onderhandelingen over het klimaat plaatsgevonden, zowel binnen de Europese Unie als binnen de Verenigde Naties → **interactieve tijdlijn**.

Binnen dit traject heeft de VN in 2015 de → **17 Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen** aangenomen en dat is van bijzonder groot belang. De ontwikkelingsdoelen zijn een universele oproep tot actie om een einde te maken aan armoede, de planeet te beschermen en ervoor te zorgen dat tegen 2030 alle mensen vrede en welvaart kennen.

Op 12 december van datzelfde jaar hebben 196 partijen op de **COP 21** in Parijs het zogenoemde → **Klimaatakkoord van Parijs** aangenomen:

een mijlpaal in internationale onderhandelingen over **klimaatverandering**. Het is de eerste keer dat een bindende overeenkomst alle naties verenigt rond een gemeenschappelijk doel om ambitieuze inspanningen te leveren om de **klimaatverandering** aan te pakken en zich aan te passen aan de gevolgen ervan. De doelstelling is om de wereldwijde temperatuurstijging te beperken tot minder dan 2, bij voorkeur 1,5 graden Celsius, in vergelijking met de periode vóór het industriële tijdperk.

Om deze temperatuurdoelstellingen op lange termijn te bereiken, streven de landen ernaar hun **broeikasgas**emissies zo snel mogelijk te laten pieken om halverwege deze eeuw in een klimaatneutrale wereld te leven.

Het klimaatakkoord van Parijs: kernpunten

Temperatuur

2100

- ✓ De opwarming "ruim onder de 2 graden Celsius" houden
- ✓ De inspanningen voortzetten om de temperatuurstijging te beperken tot 1,5 graden Celsius

Financiering

2020-2025

- ✓ Vanaf 2020 moeten rijke landen minimum 100 miljard dollar ter beschikking stellen
- ✓ Dat bedrag zal geactualiseerd worden tegen 2025

Specialisatie

- ✓ Ontwikkelde landen moeten het voortouw blijven nemen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen
- ✓ Ontwikkelingslanden worden aangemoedigd "hun inspanningen op te voeren" en op termijn minder te gaan uitstoten

Emissiedoelstellingen

2050

- ✓ Streven naar een "zo snel mogelijke" piek in de uitstoot van broeikasgassen
- ✓ Vanaf 2050: snel de uitstoot terugdringen om een evenwicht te bereiken tussen de uitstoot van gassen door menselijke activiteit en de uitstoot van gassen die in "koolstofputten" kunnen worden opgevangen

Lastenverdeling

- ✓ Ontwikkelde landen moeten financiële middelen ter beschikking stellen om ontwikkelingslanden te helpen
- ✓ Andere landen worden uitgenodigd om op vrijwillige basis steun te verlenen

Herzieningsmechanisme

2025

- ✓ Vijfjaarlijkse herziening. Eerste verplichte wereldwijde herziening: 2025
- ✓ Uit elke herziening zal een verbetering ten opzichte van de vorige periode blijken

Verliezen als gevolg van klimaatverandering

- ✓ De Partijen erkennen de behoefte van kwetsbare landen om de verliezen als gevolg van de klimaatverandering "te voorkomen, te beperken en aan te pakken"

Onlangs werd de verbintenis van de Europese Unie om de globale klimaat- en energieverandering te ondersteunen concreet omgezet in de → **EU Green Deal** (11 december

2019). Hierin wordt de Europese strategie toegelicht om de Unie om te vormen tot een moderne, hulpbronnenefficiënte en competitieve economie.

De Europese Green Deal beoogt het **welzijn van mensen te verbeteren**. Als Europa klimaatneutraal wordt en we onze natuurlijke omgeving beschermen, dan is dat goed voor de mensen, de planeet en de economie. Niemand mag achterblijven.

De EU:

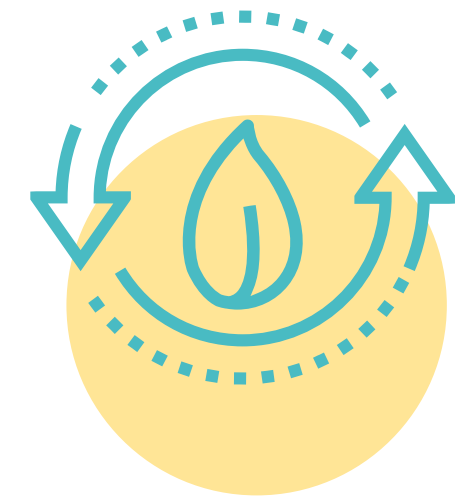
✓ zal uiterlijk in 2050 klimaatneutraal worden

✓ zal mensenlevens, dieren en planten beschermen door de vervuiling terug te dringen

✓ zal bedrijven helpen om mondiaal toonaangevend te worden op het gebied van schone producten en technologieën

✓ zal zich inzetten voor een rechtvaardige en inclusieve transitie

✓ Bron: **Informatieblad-Wat is de Europese Green Deal?**

→ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/fs_19_6714

De 27 lidstaten van de Europese Unie hebben zich ertoe verbonden om van de EU tegen 2050 het eerste klimaatneutrale continent te maken. Om dat te bereiken gaan de lidstaten hun uitstoot tegen 2030 met minstens 55%

verminderen ten opzichte van 1990. Dit zijn wettelijke verplichtingen die zijn vastgelegd in de eerste -> **Europese Klimaatwet**. De wet schept nieuwe kansen voor innovatie, investeringen en werkgelegenheid.

Beprijzing

- Krachtiger emissiehandelssysteem, ook in de luchtvaart
- Uitbreiding van emissiehandel tot maritiem vervoer, wegvervoer en gebouwen
- Geactualiseerde energiebelastingrichtlijn
- Nieuw mechanisme voor koolstofcorrectie aan de grens

Streefcijfers

- Geactualiseerde verordening inzake de verdeling van de inspanningen
- Geactualiseerde verordening inzake landgebruik, verandering in landgebruik en bosbouw
- Geactualiseerde richtlijn hernieuwbare energie
- Geactualiseerde energieefficiëntierichtlijn

Regels

- Strengere CO2 - prestatienormen voor auto's en bestelwagens
- Nieuwe infrastructuur voor alternatieve brandstoffen
- ReFuelEU: duurzamere vliegtuigbrandstoffen
- FuelEU: schonere scheepsbrandstoffen

Steunmaatregelen

- Inkomsten en regelgeving gebruiken om innovatie te bevorderen, solidariteit op te bouwen en de gevolgen voor kwetsbare groepen te verzachten, met name via het nieuwe **sociaal klimaatfonds en versterkte moderniserings- en innovatiefondsen**.

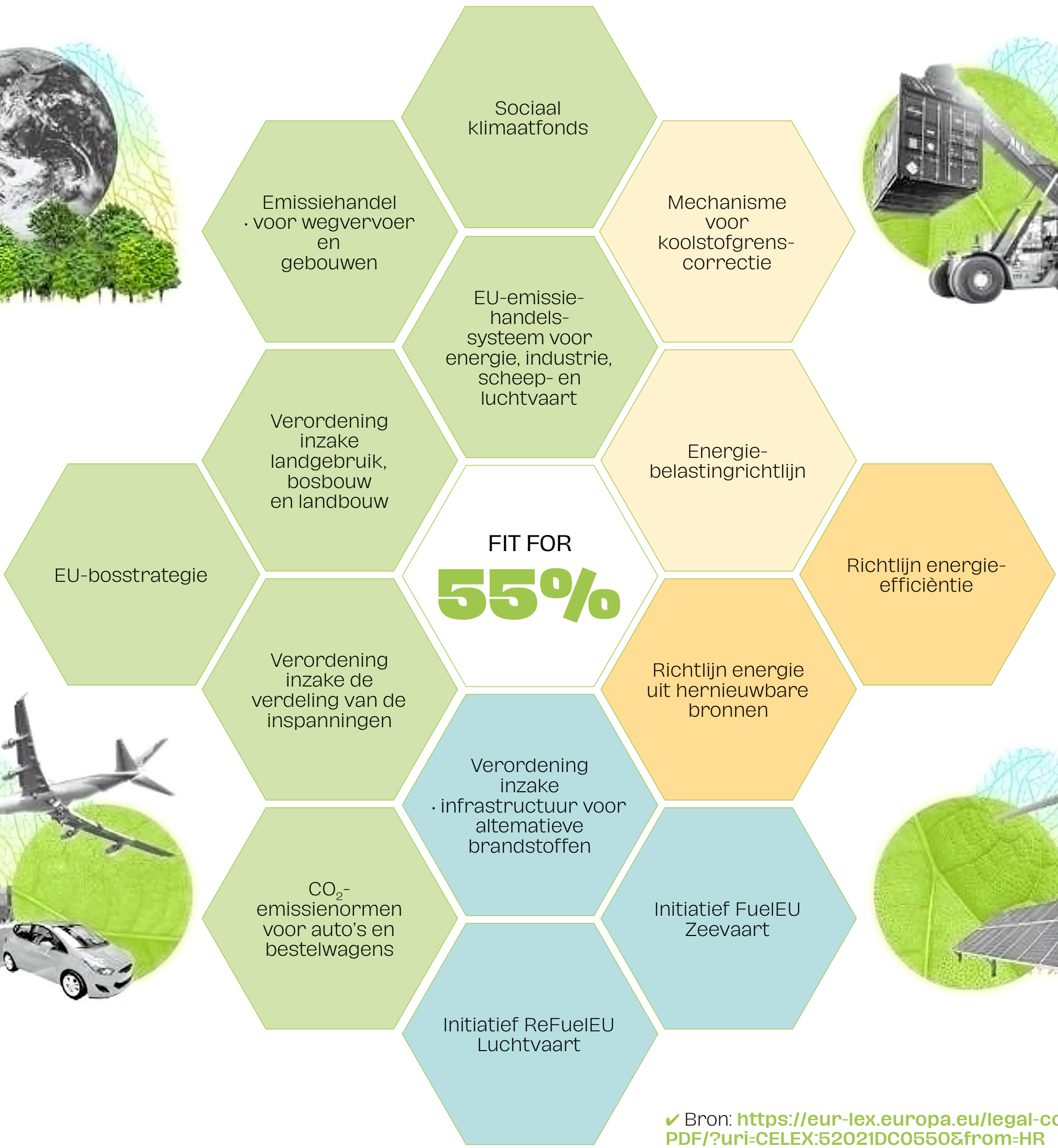
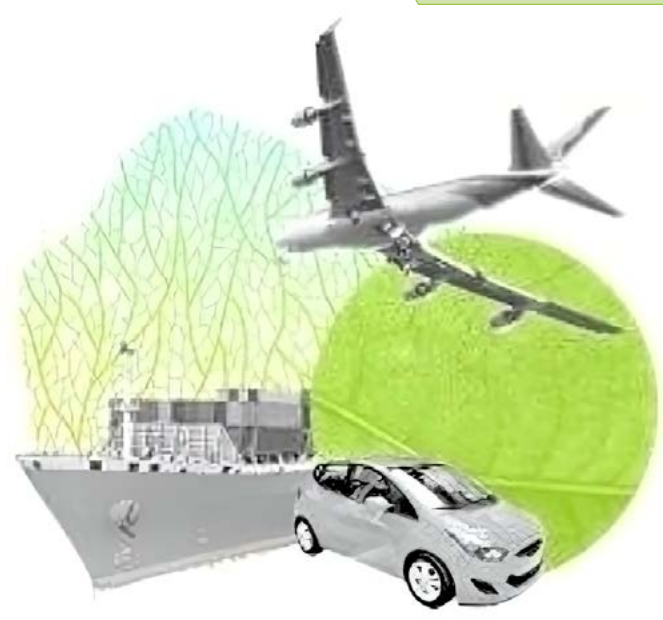
✓ Bron: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0550&from=HR>

Tijdslijn - Europese Green Deal en “Klaar voor 55”

(-> <https://www.consilium.europa.eu/nl/policies/green-deal/timeline-european-green-deal-and-fit-for-55/>)

Fit for 55

✓ Bron: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0550&from=HR>

Huidige situatie in België

Om te weten hoe de situatie in België zich verhoudt tot de ecologische transitie en de Europese doelstellingen, moet de ontwikkeling van bepaalde factoren opgevolgd worden, zoals:

Milieufactoren:

Lucht, land, bossen, zoet water, terrestrische ecosystemen, mariene ecosystemen, klimaat, **biodiversiteit**.

Menselijke factoren:

Energie, landbouw, transport, industrie, afval, migratie, ongelijkheden, gezondheid, voedsel, beleid, **circulaire economie**, financiën en krediet, onderwijs, handel en markten, consumptie.

Gezien de federale structuur van België bestaan er meerdere samenwerkingsstructuren tussen de verschillende overheidsniveaus. Binnen het klimaatbeleid delen de federale staat en de 3 gewesten (Brussel, Vlaanderen en Wallonië) de bevoegdheden voor milieu, energie en transport. Elk gewest heeft daarbij zijn eigen doelstellingen en prioriteiten.

Voorlopig is de Nationale Klimaatcommissie (NKC) het centrale coördinatieorgaan voor het nationale klimaatbeleid.

Onderstaande tabel geeft een niet-exhaustief overzicht van de belangrijkste bevoegdheden die de federale staat heeft binnen het klimaatbeleid (matiging/aanpassing) op het vlak van milieu, energie en transport:

	Federale staat	Gewest
Milieu	<ul style="list-style-type: none"> • Coördinatie van het internationaal beleid • Marien milieu • Productbeleid 	<ul style="list-style-type: none"> • Lucht- en bodembescherming • Natuurbescherming en -behoud • Waterbescherming en -distributie
Energie	<ul style="list-style-type: none"> • Productie van energie, ook offshore • Grote infrastructuur voor energievoorziening en -opslag • Vervoer van energie • Definitief energieprijnsbeleid voor de consument 	<ul style="list-style-type: none"> • Lokale elektriciteitsdistributie en -transmissie • Distributietarieven (gas en elektriciteit) • Openbare gasdistributie • Nieuwe energiebronnen, met uitzondering van de bronnen die verband houden met kernenergie • Rationeel gebruik van energie
Transport	<ul style="list-style-type: none"> • Nationale luchthavens en spoorwegen • Accijnzen op brandstoffen • Normen voor voertuigen 	Regionale luchthavens Wegennetwerken Waterwegen

Hieronder vind je een aantal nuttige referenties indien je een overzicht wil van de ontwikkeling van deze factoren

<p>Referenties uit studies en onderzoeksrapporten</p>	<ul style="list-style-type: none"> → Skills roadmap voor de Vlaamse klimaattransitie. Focus op de energie-intensieve sectoren 2020-2035 Vlaanderen.be → https://klimaat.be/
<p>Referenties uit beleidsplanning of andere overheidsbronnen (studies, maatregelen, diensten, richtlijnen, raadgevingen, verslagen, overeenkomsten, decreten, richtsnoeren, stimuleringsmaatregelen)</p>	<p>In 2018 heeft de Europese Unie een verordening aangenomen (Verordening (EU) 2018/1999 “Governance of the Energy Union and Climate Action”) die alle lidstaten verplichtte om uiterlijk op 31 december 2018 een ontwerp van een geïntegreerd nationaal energie- en klimaatplan (NEKP) voor de periode 2021-2030 bij de Europese Commissie in te dienen, gevolgd door een definitief plan op uiterlijk 31 december 2019. België heeft zijn ontwerpplan en definitief plan op tijd ingediend.</p> <p>Elk gewest heeft zijn eigen bijdrageplan ingediend om de doelstellingen te halen zoals die door de EU werden vastgesteld en vertaald in het NEKP.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor Wallonië: Plan Air Climat Energie • Voor Vlaanderen: → Vlaams Energie- en Klimaatplan 2021-2030 - Energiesparen • Voor Brussel: Gewestelijk Lucht-Klimaat-Energieplan • Over mobiliteit: <p>→ Verslagen van enquêtes woon-werkverkeer FOD Mobiliteit (belgium.be) / Rapports des enquêtes domicile-travail SPF Mobilité (belgium.be)</p>
<p>Referenties uit erkende statistische databanken</p>	<ul style="list-style-type: none"> → Statbel, het Belgische statistiekbureau Statbel (fgov.be) → https://klimaat.be/ → https://www.nbb.be/nl/statistieken
<p>Referenties uit tijdschriften en platformen voor verspreiding van initiatieven, cases en goede praktijken</p>	<ul style="list-style-type: none"> → Home - Reset.Vlaanderen → Klimaatcoalitie Verenigt, versterkt en mobiliseert iedereen in België die ijvert voor een leefbaar klimaat. → Accueil - The Shift Project → Klimaatkameraad De website voor syndicale milieu- en klimaatactie. Op de werkvloer en daarbuiten (ABVV) → Syndicaal aan de slag met milieu en milieuwerking ACV (hetacv.be)

Financiële middelen op eu niveau

Het **Fonds voor een rechtvaardige transitie** is een financieel instrument in het kader van het cohesiebeleid, dat tot doel heeft steun te verlenen aan gebieden die worden geconfronteerd met ernstige sociaal-economische uitdagingen die voortvloeien uit de transitie naar **klimaatneutraliteit** en de uitvoering van de Europese Green Deal te vergemakkelijken. De belangrijkste doelstellingen van de Green Deal zijn de impact van de transitie te verzachten door de diversificatie en modernisering van de lokale economie te financieren en de negatieve gevolgen

voor de werkgelegenheid te verzachten. Om zijn doelstelling te verwezenlijken, ondersteunt het Fonds voor een rechtvaardige transitie investeringen op gebieden als digitale connectiviteit, schone-energietechnologieën, emissiereductie, sanering van industrieterreinen, omscholing van werknemers en technische bijstand.

Het **mechanisme voor een rechtvaardige transitie** is een onmisbaar instrument om de transitie naar een klimaatneutrale economie rechtvaardig te laten verlopen, zodat niemand

Een nieuw fonds voor een RECHTVAARDIGE TRANSITIE

Investeuregeling voor een RECHTVAARDIGE TRANSITIE

Een nieuwe leenfaciliteit voor de overheidssector

aan zijn lot wordt overgelaten. Het gaat om gerichte steun om **in de periode 2021-2027 ongeveer 55 miljard euro** te mobiliseren om de sociaal-economische gevolgen van de transitie in de meest getroffen regio's te verlichten.

Het mechanisme voor een rechtvaardige transitie speelt in op de sociale en economische gevolgen van de transitie, en is gericht op regio's, bedrijfstakken en werknemers die met de grootste uitdagingen worden geconfronteerd, via drie pijlers.

→ **Wie zal er baat bij hebben?**

Het 'rechtvaardige transitiefonds' is een financieel instrument dat tot doel heeft steun te verlenen aan gebieden die worden geconfronteerd met ernstige

sociaaleconomische problemen als gevolg van de transitie naar klimaatneutraliteit. De belangrijkste doelstellingen zijn de gevolgen van de transitie te verzachten door de diversificatie en modernisering van de lokale economie te financieren en de negatieve gevolgen voor de werkgelegenheid te verzachten. Om zijn doel te bereiken steunt het rechtvaardige transitiefonds investeringen op gebieden zoals digitale connectiviteit, schone energietechnologieën, de vermindering van emissies, de sanering van industrieterreinen, de **omscholing** van werknemers en technische bijstand.

Het → **platform voor een rechtvaardige transitie** ondersteunt de EU-landen en regio's bij de energietransitie. Het platform bestaat uit een centraal toegangspunt en een helpdesk. Het biedt uitgebreide technische bijstand en advies. Autoriteiten en begunstigden vinden hier alles wat zij moeten weten over financiering, waaronder opportuniteiten, recente regelgeving en sectorspecifieke initiatieven. Het platform bevordert ook actief de uitwisseling van goede praktijken tussen alle betrokken belanghebbenden, o.a. door middel van regelmatige fysieke en virtuele bijeenkomsten.

Andere relevante en mogelijke financieringsstromen

Er zijn ook een aantal andere EU-financieringsinstrumenten beschikbaar die programma's en projecten die gericht zijn op een rechtvaardige transitie kunnen ondersteunen.

- → **Horizon Europa**
- → **Fonds voor Klimaatactie**
- → **LIFE-programma**
- → **Innovatiefonds**
- → **Modernisatiefonds**
- → **Connecting Europe Facility**

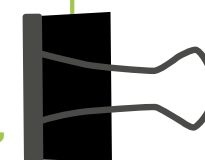
De rol van de banken bij het bevorderen van een groene eu-economie

Het bankwezen vervult een essentiële functie op het gebied van kredietverlening en toewijzing van middelen doordat het economische middelen overdraagt van spaarders naar investeerders.

Het bankwezen speelt in de financiering van economische en productieactiviteiten een stuwende kracht, vooral wanneer kleine en middelgrote ondernemingen een groene omschakeling maken, die vaak met

overheidsmiddelen wordt gesteund.

Wil je meer details, dan vind je hieronder een onderzoek naar de financiële steun van de EU voor een rechtvaardigde transitie. Het onderzoek werd uitgevoerd door First CISL, de banksectorfederatie van CISL (Italiaanse Confederatie van Vakbonden) -> [link](#)

Eu-taxonomie voor duurzame economische activiteiten

Om op dezelfde lijn te zitten en duidelijk te definiëren wat “**duurzaam**” is, nam de Europese Commissie in maart 2018 een -> **ACTIEPLAN aan OVER DUURZAME FINANCIERING**. In het actieplan wordt opgeroepen om een gemeenschappelijk classificatiesysteem, ook wel een “EU-taxonomie”, op te zetten voor duurzame economische activiteiten.

De -> **TAXONOMIEVERORDENING** werd op 22 juni 2020 in het Publicatieblad van de Europese Unie bekendgemaakt en is op 12 juli 2020 in werking getreden. De verordening bevat:

- criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten (art. 3) en zes milieudoelstellingen (art. 9)

De Taxonomie is van toepassing op twee verschillende groepen:

- a) financiële instellingen die financiële producten op de Europese markt aanbieden
- b) niet-financiële ondernemingen die al een niet-financiële verklaring moeten indienen volgens de verordening inzake het rapporteren van niet-financiële informatie (NFRD).

Doelstellingen 1 en 2 moeten worden aangenomen door:

- financiële instellingen tegen eind 2021
- niet-financiële ondernemingen in de loop van 2022

Doelstellingen 3 tot en met 6 moeten worden aangenomen door:

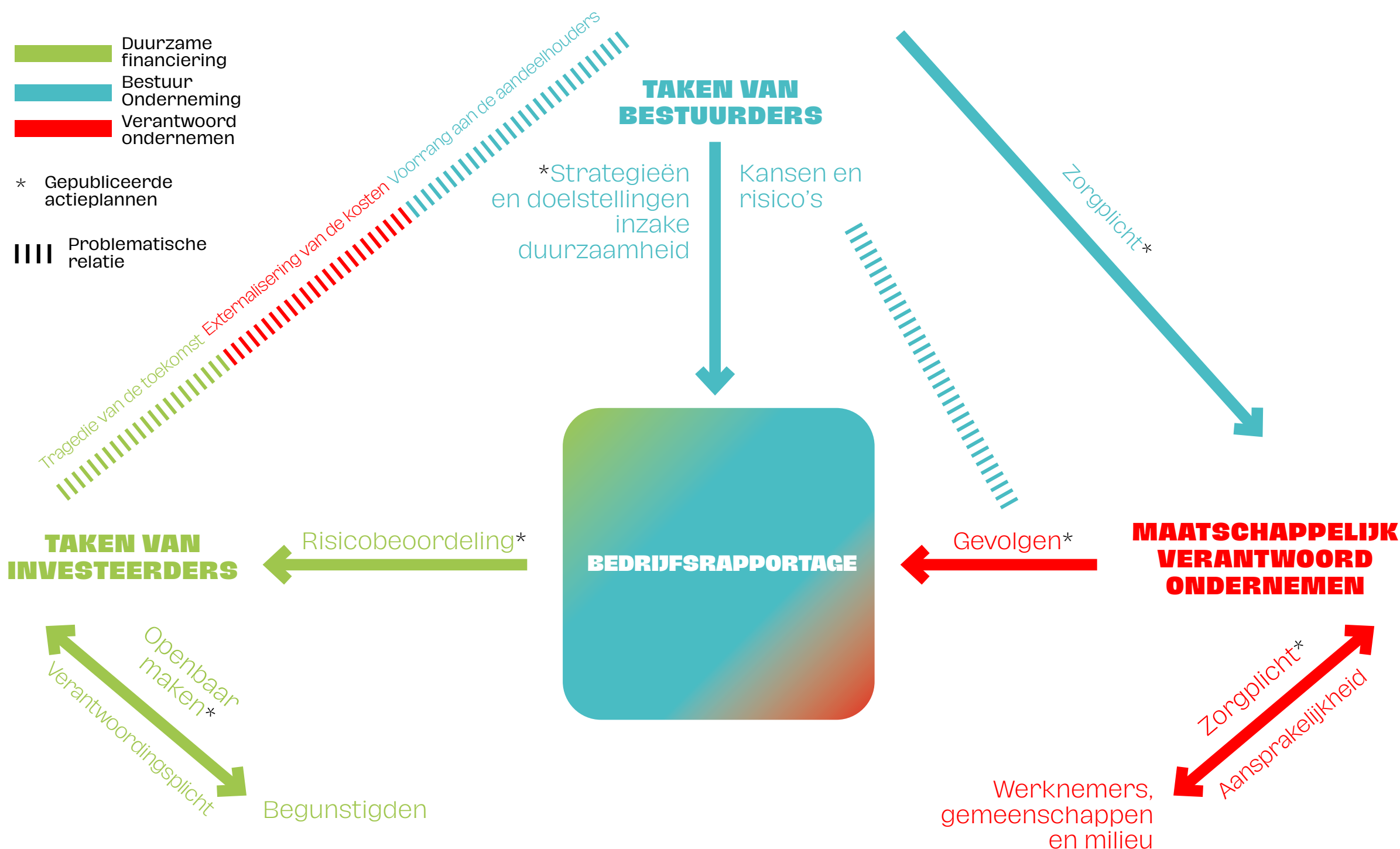
- financiële instellingen en niet-financiële ondernemingen tegen eind 2022

Sustainability reporting (van de Richtlijn Niet-Financiële Rapportage (NFRD) tot de richtlijn inzake duurzaamheidsrapportage (CSRD))

De EU-wetgeving verplicht sinds 2014 bepaalde grote bedrijven te rapporteren over de manier waarop zij te werk gaan en sociale en milieuproblemen aanpakken. Dit helpt beleggers, het maatschappelijk middenveld, consumenten, beleidsmakers en andere belanghebbenden om de niet-financiële prestaties van grote ondernemingen te beoordelen en moedigt deze ondernemingen aan om een verantwoorde

manier van zakendoen te ontwikkelen.

De → **EU-Richtlijn 2014/95/EU** - ook wel de richtlijn niet-financiële rapportage (NFI) genoemd - stelt de regels vast voor bepaalde grote ondernemingen die niet-financiële informatie en informatie over **diversiteit** bekendmaken. Deze richtlijn wijzigt de jaarrekeningenrichtlijn 2013/34/EU.

✓ Bron: 2019, Onderzoeksrapport - Alliance for Corporate Transparency, blz. 23

JUST TRANSITION

Op 21 april 2021 heeft de Commissie een

→ **voorstel voor een richtlijn inzake duurzaamheidsrapportage (CSRD)**

aangenomen. Deze werd later, in finale vorm, goedgekeurd op 10 november 2022 door het Europees Parlement en op 28 november 2022 door de Europese Raad.

De nieuwe richtlijn is specifiek ontworpen in het kader van de Europese Green Deal en de Agenda voor duurzame financiering, met als doel informatie over milieu, maatschappij en bestuur transparanter te maken, maar ook om particuliere investeringen in groene en maatschappelijk verantwoorde transitiefinanciering aan te moedigen.

De grens voor de toepassing van duurzaamheidsverslaggeving is verlaagd tot 250 werknemers (van de 500 in de NFRD-richtlijn),

terwijl ook andere indicatoren zijn uitgebreid om het aantal betrokken Europese ondernemingen (ongeveer 50 000) te verdrievoudigen.

Met de richtlijn inzake de rapportage over de **duurzaamheid** van ondernemingen wordt beoogd de huidige rapportageverplichtingen en -beperkingen van de richtlijn inzake niet-financiële rapportage aan te pakken om ervoor te zorgen dat beleggers, het maatschappelijk middenveld en andere belanghebbenden toegang hebben tot de informatie die zij nodig hebben, terwijl bedrijven worden aangemoedigd om een verantwoorde manier van zakendoen te ontwikkelen en hen geen buitensporige rapportageverplichtingen worden opgelegd.

→ **Klik hier voor de routekaart, het voorstel en de effectbeoordeling.**

Financiële middelen op nationaal niveau

Conform de aanbevelingen van de IAO⁶, moeten de regeringen, in overleg met de sociale partners:

- **duurzame ontwikkeling** en een rechtvaardige transitie integreren in het macro-economisch beleid en het groeibeleid;
- economische groei afstemmen op sociale en milieudoelstellingen;

- passende regelgeving en instrumenten aannemen;
- overheidsmiddelen investeren in het vergroenen van de economie;
- een handels- en investeringsbeleid ontwikkelen.

6. IAO, Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all, Geneva, (2015).

Overheidsstimulansen voor ondernemingen in Wallonië

Site: → <http://www.aides-entreprises.be/Midas>

Midas is de referentiesite voor officiële en gevalideerde informatie over overheidsstimulansen voor bedrijven in Wallonië.

Milieubescherming

(subsidie en belastingvrijstelling)

Het Waals Gewest kent een investeringssubsidie van 10% tot 40% toe voor investeringen die in aanmerking komen, afhankelijk van de grootte van de onderneming en het type investering. Daarnaast verleent het Gewest ook een vrijstelling van onroerende voorheffing gedurende 3 tot 5 jaar voor ondernemingen die een investeringsprogramma uitvoeren dat gericht is op milieubescherming.

De investeringssubsidie voor een grote onderneming kan worden verhoogd met een premie van:

- 1) 5% als de grote onderneming is gevestigd in de gemeenten die zijn opgenomen in de ontwikkelingszones van de provincies Waals-Brabant, Luik en Luxemburg;
- 1) 10% als de grote onderneming is gevestigd in de gemeenten die zijn opgenomen in de ontwikkelingszone van de provincie Henegouwen.

Het Waals Gewest verleent ook een specifieke en tijdelijke investeringssubsidie die varieert van 15% tot 50% op de investeringen die in aanmerking komen naargelang van de grootte van de onderneming voor de uitrusting of de aankoop van voertuigen op gecompriemd aardgas (CNG) of vloeibaar aardgas (LNG).

Overheidsstimulansen voor bedrijven in Brussel

Site: → <https://1819.brussels/nl/tools/subsidies>

Milieubescherming

(subsidie en belastingvrijstelling)

Op deze site vinden we verschillende subsidiemogelijkheden zoals:

- premies voor bodemonderzoek
- energiepremies: studies en audits
- premies voor investeringen die materialen/voorwerpen terugwinnen of grondstoffen besparen
- steun voor verkenning van de **circulaire economie**
- LEZ-premie: vervanging van een oude, lichte bedrijfswagen (LEZ: lage emissiezone)
- financiering van bedrijven die opteren voor een circulaire economische benadering
- enz.

Overheidsstimulansen voor bedrijven in Vlaanderen

Site: → www.vlaio.be/nl/subsidies-financiering/subsidiedatabank

Milieubescherming

(subsidie en belastingvrijstelling)

Op deze site vinden we 32 steunmogelijkheden voor duurzame bedrijfsmaatregelen. Enkele voorbeelden:

- ecologiepremie+
- strategische ecologiesteun (STRES)
- energiepremies door netbeheerders Fluvius en Elia
- investeringsaftrek
- investeringssteun voor groene warmte, **restwarmte** en biomethaan
- enz.

Informatie- en consultatierechten als tool voor werknemersvertegenwoordigers

Democratie op het werk is van vitaal belang om een verantwoord en **duurzaam** herstel te verwezenlijken voor iedereen. De acties die de informatie-, raadpleging- en medezeggenschapsrechten van de werknemers versterken moeten worden ingebed in een alomvattende vakbondsstrategie voor het herstel na de coronacrisis. De EU moet daarom een hervorming doorvoeren van de EU-wetgeving inzake de betrokkenheid van werknemers via informatie en raadpleging, en vertegenwoordiging op bestuursniveau,

zowel voor Europese ondernemingsvormen (zoals Europese vennootschappen (SE) en Europese coöperatieve vennootschappen (SCE)) als voor vennootschappen die gebruik maken van vennootschapsrechtelijke instrumenten van de EU om de mobiliteit te bevorderen (bv. grensoverschrijdende omzettingen, fusies, splitsingen, enz.). De hervorming moet er ook voor zorgen dat werknemers meer betrokken zijn op de werkplek en bij herstructureringsprocessen; werknemers moeten meer zeggenschap krijgen over de

organisatie en de keuzes van de bedrijven waar ze werken die een impact hebben op hun werk. Deze rechten moeten worden gekoppeld aan vakbondsdoelstellingen en aan de prioriteiten van

initiatieven als “Next Generation EU” de Europese Green Deal en de uitvoering van onder meer de Europese pijler van sociale rechten en de industriestrategie.⁴

4. Standpunt van het EVV over een nieuw EU-kader inzake informatie, raadpleging en vertegenwoordiging op bestuursniveau voor Europese vennootschapsvormen en voor vennootschappen die gebruik maken van EU-instrumenten van vennootschapsrecht die vennootschapsmobiliteit mogelijk maken. Aangenomen in het uitvoerend comité van 8-9 december 2020

	CPPT/CPBW	CE/OR	DS/SD
Verplichting van de werkgever	<ul style="list-style-type: none"> • Alle informatie over milieuzaken (intern & extern) verzamelen • Informeren over elk rapport of document (al dan niet opgelegd) dat over milieuzaken gaat (intern & extern) • Het milieubeleid van het bedrijf jaarlijks bespreken • Informatie verschaffen over de externe omgeving 	<ul style="list-style-type: none"> • Financiële of strategische informatie verstrekken • Informatie over de invoering van nieuwe technologieën verstrekken • Informatie over vorming en beroepsopleidingen verstrekken • Informatie over mobiliteit verstrekken 	<ul style="list-style-type: none"> • Onderhandelingen mogelijk maken over arbeidsvoorwaarden, inclusief milieuzaken
Gewestelijke materie	<ul style="list-style-type: none"> • Als je bedrijf gevestigd is in het Vlaamse Gewest, dan kun je terugvallen op de Vlaamse milieuwetgeving (Vlaem II, hoofdartikel 4.1.9.3.1). Deze wetgeving bevat de federale regeling uit de Codex, maar beschrijft ook in detail welke documenten men moet bezorgen aan het comité pb en geeft duidelijke adviesbevoegdheden 	<ul style="list-style-type: none"> • Als je bedrijf in het Vlaamse Gewest is gevestigd, dan kun je het jaarverslag van de milieucoördinator lezen. Daarnaast kun je bij deze coördinator ook terecht met ook terecht met vragen over milieu-investeringen. 	

Opleidingsmogelijkheden en financiering

Vakbonden spelen, door middel van **sociale dialoog**, een sleutelrol in de ondersteuning van werknemers bij veranderingsprocessen op de arbeidsmarkt, bij het ontwikkelen van hun vaardigheden en bij levenslang leren om zo hun inzetbaarheid en deelname aan de arbeidsmarkt te vergroten.

Vakbonden zijn betrokken bij acties op nationaal, sector- en bedrijfsniveau die gericht zijn op de ontwikkeling van een beleid, bijdrage aan nationale strategieën, deelname aan overlegorganen en de onderhandeling van overeenkomsten. Deze rol staat ook beschreven in de verbintenis om de toegang tot opleidingsmogelijkheden te bevorderen en te vergemakkelijken via onderhandelingen op alle niveaus.

EUROPEES NIVEAU	
Nationaal/ regionaal niveau	<ul style="list-style-type: none"> Nationale of regionale (overheids-) financierings- en opleidingsmogelijkheden die nuttig of toegankelijk kunnen zijn voor vakbondsvertegenwoordigers of werknemers.
Sectorniveau	<ul style="list-style-type: none"> Sectorspecifieke opleidingsmogelijkheden of financieringen.
Vakbondsniveau	<ul style="list-style-type: none"> Specifieke vakbondsopleidingen over rechtvaardige transitie, nationale vakbondsopleidingscentra of -organisaties.
Maatschappelijk middenveld	<ul style="list-style-type: none"> Financierings- of opleidingsmogelijkheden van het maatschappelijk middenveld die nuttig kunnen zijn voor vakbondsafgevaardigden of werknemers.

EUROPEES NIVEAU

Erasmus +

Erasmus+ is het programma van de EU ter ondersteuning van onderwijs, opleiding, jeugd en sport in Europa. Het programma legt voor de periode 2021-2027 sterk de nadruk op sociale **inclusie**, de groene en digitale transitie en wil dat jongeren meer deelnemen aan het democratische leven.

Het programma ondersteunt de prioriteiten en activiteiten die vermeld staan in de Europese onderwijsruimte, het actieplan voor digitaal onderwijs en de Europese vaardighedenagenda.

De Erasmus+-programmagids bevat gedetailleerde informatie over deze mogelijkheden en de selectiecriteria:

→ <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/erasmusplus-programme-guide>

De EU werkt samen met nationale agentschappen om ervoor te zorgen dat Erasmus+ zo dicht mogelijk bij de deelnemers staat. De link naar je nationaal agentschap vind je via: → <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/national-agencies>

Europees Sociaal Fonds Plus

Het Europees Sociaal Fonds Plus (ESF+) is het belangrijkste instrument van de Europese Unie (EU) voor investeringen in mensen. Het ESF+ levert een belangrijke bijdrage tot het EU-beleid op het vlak van werkgelegenheid, sociale zaken, onderwijs en vaardigheden, met inbegrip van de structurele hervormingen op deze domeinen. Voor meer informatie hierover verwijzen we naar de website van je nationaal/regionaal ESF+-agentschap.

Europese Commissie

Bekijk oproepen tot financieringsvoorstellen, lees meer over financieringsprogramma's en -processen en doe een online aanvraag. Ontdek hier de aanbestedingsprocedures en mogelijkheden voor een samenwerking met de Europese Commissie:

→ [Financiering, aanbestedingen \(europa.eu\)](#)

Er bestaat een aparte pagina over financieringsmogelijkheden voor onderwijs en opleiding:

→ [Alle financieringsmogelijkheden voor onderwijs en opleiding ontdekken \(europa.eu\)](#)

NATIONAAL/REGIONAAL NIVEAU

→ **opleidingscheques**, → **opleidingsverlof** of → **opleidingskrediet** : financieringsmogelijkheden en steunmaatregelen van de Vlaamse Overheid voor werknemers.

Overzicht van de → **opleidingsmogelijkheden** in België.

VAKBONDSNIVEAU

ETUI

Meer informatie over de opleidingsmogelijkheden van het Europees vakbondsinstuut vind je in het opleidingsgedeelte op de website van het ETUI. Selecteer een opleiding over een specifiek onderwerp.

→ <https://www.etui.org/listing/training?keys=transition>

→ <https://www.etui.org/training/green-competences-trade-unionists>

Vakbonden

De TUC stelde een beknopte en interactieve gids op met eerste stappen die

vakbondsvertegenwoordigers kunnen zetten rond klimaatactie op de werkplek. → <https://www.tuc.org.uk/resource/climate-change-proof-your-workplace-interactive-guide>

→ **de Vormers** of → **Vorming en Actie**

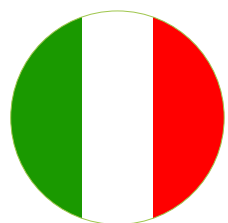
Middenveld

Bv. Reset Vlaanderen:

Een door het ESF gefinancierd project leidde tot een opleidingsaanpak voor vakbondsvertegenwoordigers – (enkel in het Nederlands).

→ <https://reset.vlaanderen/de-nieuwe-samenzweers-2/>

Good practices

Multiutility, A2A,

een onderneming die actief is op het gebied van de levering van elektriciteit, gas en water.

Op nationaal vlak loopt het bedrijf voorop wat betreft de betrokkenheid van de sociale partners en de lokale actoren bij de vaststelling van het bedrijfsbeleid en de integratie van diversiteit en gendergelijkheid in het bedrijf. In 2022 heeft het ook zijn investeringen in de ontwikkeling van **hernieuwbare energie, duurzame mobiliteit** en de kringloopeconomie naar boven bijgesteld, waardoor het bedrijf 10 jaar vooruitloopt op de doelstelling van nuluitstoot.

De openheid van het bedrijf over de toekomstplannen heeft ervoor gezorgd dat de vakbondsvertegenwoordigers de mogelijkheid hadden om aanvullingen voor te stellen, in het bijzonder rond de thema's van de rechtvaardige transitie.

Zeer belangrijk is de permanente overlegtafel over de gehele thermo-elektrische productie (gas- en steenkoolcentrales in omschakeling). Twee centrales van het bedrijf (Brindisi en Messina) ontwikkelen ook technologieën voor ondersteuning van de netfrequentie en systemen voor de omzetting van afval in energie.

Tenslotte is er een gezamenlijk orgaan opgericht om opleidingsthema's vast te leggen met opleidingscursussen die gezamenlijk door

het bedrijf en de vakbonden worden georganiseerd en gericht zijn op de versterking van de vaardigheden van de werknemers die betrokken zijn bij de omschakelingsprocessen van de productie, om zo de **duurzaamheid** van de energieproductie te versterken. → [link](#)

Automobili Lamborghini S.p.A.

automobielsector, fabrikant van supersportwagens.

In 2022 won het voor het tweede jaar op rij de Green Star Award voor uitmuntendheid in strategieën ter ondersteuning van de groene economie. Het bedrijf loopt voorop als het gaat om energie- en waterverbruik en de uitstoot van **broeikasgas** en andere vervuilende stoffen in de productiecycclus. Lamborghini heeft veel projecten en campagnes opgezet om werknemers en de lokale gemeenschap op te leiden, te informeren, bewust te maken en milieuvriendelijk gedrag te bevorderen. Van bijzonder belang is de oprichting van een carpooldienst op het bedrijf, opgenomen in de bedrijfsovereenkomst 2019-22 die op bedrijfsniveau met de vakbonden is afgesloten, met als doel het gebruik van privéauto's te verminderen, met gecertificeerde **CO₂**-besparingen. Hier vind je alvast de informatie over **duurzaamheid**, de ethische code en mensenrechten binnen het bedrijf. → [link](#)

Metallurgy

Reverse Metallurgy Project

Dit project is gebaseerd op een financieel partnerschap tussen de openbare en de privésector. Het wordt gesteund door de Waalse Overheid en in het bijzonder door de minister van Economie. Het maakt deel uit van het NEXT-programma. Het "NEXT-**circulaire economie**"-programma is een van de drie transversale assen van het Waalse industriebeleid en vormt een aanvulling op de zes competitiviteitsclusters (de "polen"). Het gaat over **efficiënt beheer van middelen, het afsluiten van materiaalstromen en nieuwe economische modellen, stuk voor stuk sleutelementen van de circulaire economie**.
Bron: -> <https://reverse-metallurgy.net/fr/>

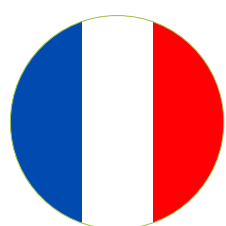
Grindfonds voor de transitie van de grindsector

In 1993 besloot de Vlaamse regering dat de grindwinning moest stoppen vanwege de zware milieubelasting van deze sector. Het grinddecreet bepaalde dat de grindwinning tegen 2006 volledig moest zijn stopgezet. Om dit doel te bereiken werden jaarlijks dalende productiequota opgelegd en moesten winningsbedrijven een belasting betalen voor

elke ton gewonnen grind. Deze grindbelasting werd gebruikt om een grindfonds op te richten. Het geld van het fonds moest worden gebruikt voor de financiering van nutswerken voor de herinrichting van het landschap, de sociale omschakeling van de sector en het zoeken naar alternatieven voor grind.

In 2009 werd het grinddecreet gewijzigd om de voortzetting van de grindwinning mogelijk te maken op voorwaarde dat aan een aantal strikte milieuvoorwaarden wordt voldaan. Een voorbeeld hiervan is het project Elerweerd waar commerciële grindwinning werd toegestaan om de veiligheid tegen overstromingen rond de Maas te verbeteren en een natuurgebied te creëren. Het sociaal comité, waarbij de vakbonden actief betrokken zijn, heeft goed gewerkt en gezorgd voor outplacement, opleidingsmogelijkheden, vervroegde pensionering of financiële compensaties voor de getroffen werknemers. Haar activiteiten worden tot op heden voortgezet, ook al is het aantal werknemers in de sector tot enkele tientallen gedaald. Lees hier meer over het grinddecreet en het grindfonds.

-> [https://www.centrostudi.cisl.it/attachments/article/628/Belgian good practice_Gravel sector.pdf](https://www.centrostudi.cisl.it/attachments/article/628/Belgian%20good%20practice_Gravel%20sector.pdf)

Sentinelles vertes

Groene schildwachten

De « Sentinelles vertes » werden opgericht door de F3C (Fédération Communication, Conseil, Culture). Dit netwerk van militanten in de ondernemingen wil:

- de andere verkozenen en de werknemers sensibiliseren via tools zoals « la fresque du climat » (klimaatcollage) « la fresque du numérique » (digitale collage)
- acties organiseren in de onderneming (via socioculturele activiteiten, het afsluiten van overeenkomsten)
- toezien op transitie in de onderneming.

Het netwerk wordt aangestuurd door het verbond dat de militanten regelmatig samenbrengt voor vorming, om goede praktijken uit te wisselen en werkgroepen te organiseren over specifieke onderwerpen.

Het vakverbond begeleidt het verbond om dit initiatief bekend te maken bij de andere verbonden en in de regio's. Het is de bedoeling om in alle sectoren en regio's groene schildwachten in te zetten.

→ https://www.cfdt.fr/portail/actualites/transition-ecologique/les-sentinelles-vertes-de-la-f3c-srv1_1153350.

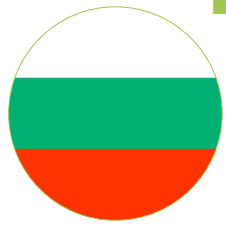
Rapport sur la transition juste dans le secteur automobile

Rapport over rechtvaardige transitie in de autosector

Dit rapport over de strategie en de acties in de autosector met het oog op een rechtvaardige ecologische transitie is het resultaat van een samenwerking tussen militanten uit de autosector, een ngo (Fondation nature et homme) en een gecertificeerde accountant (Syndex). Dit experiment kan ook worden doorgevoerd in andere sectoren die sterk getroffen worden door de transitie. De samenwerking met ngo's en experts verrijkt het debat, de discussies met de werkgevers en de sectorale acties die militanten op touw moeten zetten.

→ <https://www.fnh.org/wp-content/uploads/2021/06/TT-rapport-automobile-juin-2021.pdf>

DS Smith-Bulgaria AD (gemeente Pazardzhik)

Verpakkingsindustrie

Het doel van het bedrijf is een totale transitie naar een **circulaire economie**. De eerste stap naar een **circulaire economie** is het elimineren van afval en vervuiling. Via recycling maakt men daarom van gebruikte verpakkingen opnieuw een grondstof. Het tweede doel is de materialen in gebruik te houden. Dit gebeurt aan de hand van meervoudige recycling waarbij nieuwe papierproducten worden gecreëerd. Het bedrijf vermindert afval en vervuiling, houdt materialen langer in gebruik en helpt natuurlijke systemen te regenereren. Daarnaast is er: een regelmatige heronderhandeling van de collectieve arbeidsovereenkomst (meer verlof); de vernieuwing van veiligheidssystemen op het werk (automatisering); gratis vervoer en eco-vervoer (elektrisch); gratis kleding; gebruik van eco-consumptiegoederen; opleidingen in groene modellen. Het bedrijf betaalt de medische behandeling van de werknemers. Links:

→ <https://www.dssmith.com/bg/sustainability/make-packaging-circular/circular-design-metrics>

→ https://streamio-fastly-production.global.ssl.fastly.net/videos/5020ce1a11581e3f7e002ef5_6311f0f76f8d8db83d000004_streamio-hd-1080p.mp4?r=1662120192

→ https://streamio-fastly-production.global.ssl.fastly.net/videos/5020ce1a11581e3f7e002ef5_60d579976f8d8df1d4000003_streamio-hd-1080p.mp4?r=1634112551

Mondi Stambolijski EAD (gemeente Stambolijski)

Papierproductie

De Bulgaarse cellulose- en papierfabriek, eigendom van het internationale verpakkings- en papierconcern Mondi, produceert natronpapier, golfpapier en papieren zakken. Bij de verwerking van grondstoffen worden zachte chemicaliën gebruikt, met een focus op de productie van recycleerbare grondstoffen. De faciliteit is gevestigd in een regio die rijk is aan naaldhoutsoorten, dennen en sparren, die geschikt zijn voor de productie van hoogwaardig kraftpapier voor zakken, waarbij de bossen op duurzame wijze worden verbouwd en onderhouden. Het bedrijf heeft klanten in Europa, Azië en Afrika.

Daarnaast zijn er: investeringen in milieuvriendelijke arbeidsomstandigheden; bevordering van fietsvervoer voor werknemers; inkomensgarantiebeleid; veiligheidssystemen op het werk, enorme automatisering; opleidingen in groene modellen; deelname aan “groene” projecten. Linken:

→ <https://youtu.be/R3nJGLkB-fM>

→ <https://www.mondigroup.com/en/about-mondi/where-we-operate/europe/bulgaria/mondi-stambolijski/>

Analysetools

Kennis van de context van het bedrijf of de regio waar je actief bent, is van groot belang om op bedrijfs-/territoriaal niveau stappen te kunnen zetten in de richting van een rechtvaardige transitie via sociaal overleg. In deze rubriek vind je de beschrijving van enkele analyse-instrumenten die jou kunnen helpen na te denken over de positie uw toerisme, van de werknemers die je vertegenwoordigt en van het regionale niveau met betrekking tot de verschillende aspecten van de Rechtvaardige Transitie.

Deze instrumenten zijn ontworpen om een onafhankelijke analyse mogelijk te maken, voor jou exclusief gebruik (ze hoeven niet aan andere partijen te worden teruggegeven), en bieden inzicht in de verschillende aspecten van de Rechtvaardige Transitie.

Je kan zelf kiezen welke instrumenten het meest interessant zijn voor jouw specifieke context en het is zeker ook mogelijk om enkel bepaalde onderdelen van de tools te gebruiken, als dat jou beter lijkt.

De tools zijn zo ontwikkeld zodat ze kunnen gebruikt worden in verschillende economische

sectoren en kunnen dus een zekere mate van algemeenheid vertonen. Het kan zijn dat sommige aspecten voor jouw sector minder van toepassing zullen zijn. In de toekomst is het mogelijk dat deze tools verder verfijnd zullen worden op sectorniveau.

Als je een vakbondsvertegenwoordiger op bedrijfsniveau bent, dan zijn de analysetools rond de bedrijfssituatie en de werknemers die je vertegenwoordigt voor jou waarschijnlijk het meest interessant.

Het “Analyse-instrument voor de relaties met het regionale niveau” is specifiek voor vakbondsvertegenwoordigers die op territoriaal niveau actief zijn.

Door te klikken op de tools die je interesseren, word je naar een online formulier geleid. Je kan de tool dan downloaden en invullen op de manier die je het meest eenvoudig vindt.

In het geval van instrumenten met een automatische berekening kan je jouw antwoorden ook invoeren in het onlineformulier, dat automatisch de vereiste berekeningen uitvoert en je een grafische voorstelling van uw antwoorden geeft.

Analyse-instrumenten voor de situatie van de onderneming

Bij onderhandelingen met de bedrijfsleider analyseer je de **KARAKTERISTIEKEN VAN JE ONDERNEMING**:

• Aantal werknemers	
• Sector	
• Internationaal/nationaal/locaal	
• Geografisch gebied van de site	
• Maakt de onderneming deel uit van een industriezone?	

Om sommige aspecten van uw bedrijf en diens aanpak om de transitie 'rechtvaardig' te maken te evalueren, biedt deze toolkit **VERSCHILLENDE TOOLS**.

U kunt een of meer van deze instrumenten gebruiken, afhankelijk van uw behoeften:

- Twee **AUTOMATISCHE TOOLS** die de situatie van de onderneming op het vlak van transitie weergeven op basis van de antwoorden op een reeks vragen waaraan een score is gekoppeld. Alle scores worden automatisch weergegeven in een grafiek. Om een volledig beeld te verkrijgen, raden we je aan beide tools in te vullen:
 - de **ONDERNEMINGSDONUT** is gebaseerd op de “donuteconomie”, een economisch model model van Kate Raworth. **De focus ligt op ecologische en sociale thema's**.
Ga naar de tool: → <https://JustTransition.cisl.it/Tool1?tab=tab1>
 - het **ECONOMISCH STOPLICHT** geeft de **economische situatie en vooruitzichten van de onderneming** weer.
Ga naar de tool: → <https://JustTransition.cisl.it/Tool1?tab=tab2>
- Een **SELF-ASSESSMENT TOOL** met **UITGEBREIDE THEMATISCHE CHECKLISTS** over milieu-, sociale en economische aspecten. Je kan deze tool gebruiken om de huidige positie van je onderneming op het vlak van rechtvaardige transitie en je onderhandelingsprioriteiten zelf te exploreren.
Deze tool kan je vrij gebruiken. Je kan er dus ook voor kiezen om enkel specifieke thema's in te vullen
Ga naar de tool: → <https://JustTransition.cisl.it/Tool1?tab=tab3>

Analyse-instrument omtrent relaties met de werknemers die je vertegenwoordigt

Deze tool helpt je stil te staan bij rechtvaardige transitie waarbij je focust op de werknemers die je vertegenwoordigt en op je rol als vertegenwoordiger. Volgens het EVV is rechtvaardige transitie immers niet mogelijk zonder inspraak van de werknemers⁵.

Om je evaluatie te ondersteunen bevat de toolkit ook een tool met specifieke indicatoren om jouw analyse grafisch weer te geven door te

antwoorden op een reeks vragen waaraan een score is gekoppeld.

De tool focust op de volgende aspecten van **milieu-** en **socio-economische vraagstukken**: sensibilisering, gedrag/attitudes, informatiedoorstroming en -uitwisseling, raadpleging (betrokkenheid) van de werknemers, actieve rol (engagement) van de werknemers. Ga naar de tool: → <https://JustTransition.cisl.it/Tool2>

Analyse-instrument voor de relatie met je omgeving

De tool is bedoeld om vakbondsvertegenwoordigers te laten nadenken over de rechtvaardige transitie door zich te concentreren op hun eigen grondgebied. Het bevat een AUTOMATISCHE TOOL waarmee u de huidige positie van uw gebied kunt berekenen met betrekking tot de rechtvaardige transitie, waarbij de nadruk ligt op ecologische

(energie/middelen, materialen/afval, controle van de **milieu-impact**, vervoer en mobiliteit) en sociaal-economische aspecten (kenmerken van het gebied, **sociale dialoog**, werk/opleidingsinitiatieven, gezondheid en veiligheid in het gebied). Ga naar de tool: → <https://JustTransition.cisl.it/Tool3>

5. EVV, A guide for Trade Unions - Involving trade unions in climate action to build a just transition, 2018

Actietips

Door de analysetools te gebruiken, krijg je een duidelijker idee van de situatie, van de zaken waarmee je rekening dient te houden, en de acties die nodig zijn om de rechtvaardige transitie te bevorderen in je onderneming, regio en onder de werknemers die je vertegenwoordigt.

Hieronder vind je enkele ideeën waarmee je **als vakbondsvertegenwoordiger op ondernemingsniveau**, aan de slag kan om te onderhandelen over een rechtvaardige transitie.

1 Analyseer de context en de beschikbare tools

- Ga na wat er in collectieve overeenkomsten op nationaal of ondernemingsvlak staat over investeringen en opleiding.
- Ga na of de niet-financiële rapportage-instrumenten omtrent het milieu- en klimaatbeleid van de onderneming beschikbaar zijn.
- Informatie en verklaringen van het bedrijf verzamelen omtrent duurzame ontwikkeling, circulaire economie, energiebesparing (inclusief de in het bovenstaande punt genoemde documenten).
- Deelnemen aan interne gesprekken over transitie, milieu, enz.
- Gebruik de analysetools om de toestand van de onderneming en de sensibilisering, de bezorgdheden en noden van de werknemers te evalueren **(bij problemen, neem contact op met de nationale adviseurs rechtvaardige transitie)**.
- Spreek met andere werknemersvertegenwoordigers in de onderneming (bijv. CPBW-vertegenwoordigers, leden van (E)OR's, vakbondsvertegenwoordigers voor **duurzaamheid**, enz.).

2 Ga in dialoog met de werknemers

Organiseer een bijeenkomst en ga het gesprek aan over de resultaten van de analyse in stap 1.

3 Zet de lessen uit de eerste fase om in syndicale eisen

Voorstellen voor gesprekken/discussies opstellen op basis van de resultaten van de dialoog met de werknemers en de resultaten van de analyses uit punt 1.

4 Ga in dialoog met de werkgever

Onderhandel over de verschillende voorstellen met de werkgever. Verwijs hierbij naar bestaande good practices in andere organisaties. Gebruik ook de inzichten die deze toolkit biedt, bijvoorbeeld omtrent vormen van subsidies.

5 Beoordeel de uitkomst van de dialoog

- Onderhandelingsklimaat
- Mogelijke problemen en/of verzet
- Positieve elementen
- Behaalde resultaten
- Openstaande punten

6 Geef werknemers feedback en bespreek mogelijke acties

7 Implementeer de acties met de medewerking van de werknemers

8 Evalueer het bereik van de doelstellingen

Controleer na een redelijke periode (bv. 6 maanden) of de discussies die u met het bedrijf hebt gevoerd/ de acties die met medewerking van de werknemers zijn uitgevoerd, een verbeterend effect hebben gehad door meetbare elementen te vinden (bv.: is het aantal uren dat aan opleiding over milieukwesties wordt besteed, toegenomen? Als uit de in punt 1 bedoelde analyse is gebleken dat bepaalde documenten ontbraken zijn die nu beschikbaar? enz.)

Het is belangrijk op de hoogte te zijn van de regelgeving inzake klokkenluiden, een instrument voor de naleving van de bedrijfsregels, waarmee werknemers of derden (bv. een leverancier of een klant) van een onderneming op vertrouwelijke en beschermde wijze melding kunnen maken van onregelmatigheden die zij tijdens hun werk zijn tegengekomen!

Een “klokkenluider” is een persoon die in een bedrijf (openbaar of particulier) werkt en die besluit een overtreding, fraude of gevaar te melden die hij of zij in de loop van zijn of haar werk (of, in het geval van een klant, in de loop van zijn of haar ervaring als klant van een bedrijf) heeft ontdekt.

Klokkenluiden is dus het melden van schendingen van wet- en regelgeving, misdrijven en gevallen van

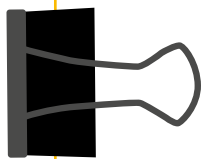
corruptie of fraude, alsmede situaties waarin de gezondheid, het milieu en de openbare veiligheid gevaar lopen.

Nationale regelgeving en een Europese richtlijn

→ **EU-richtlijn 2019/1937 van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2019**

betreffende de bescherming van personen die schendingen van het recht van de Unie melden, die nog steeds op het niveau van de lidstaten ten uitvoer wordt gelegd, beschermen de figuur van de “klokkenluider”.

Sociale en fiscale fraude vallen binnen de werkingssfeer van de Belgische wet. Ook melding van zaken als productveiligheid, veiligheid van het vervoer, milieubescherming en nucleaire veiligheid, dierenwelzijn en volksgezondheid, consumenten- en privacybescherming worden beschermd⁶.

Voor wie aan vakbondswerk doet op lokaal niveau, hieronder enkele ideeën over:

Mogelijke punten die besproken moeten worden met de plaatselijke overheid	Mogelijke initiatieven om te stimuleren in jouw streek
<ul style="list-style-type: none"> • Openbaar vervoer naar productiesites bespreken en promoten. • Werkgelegenheid in de streek evalueren, ook in het licht van de veranderingen eigen aan de transitie. • Professionele noden in de streek evalueren. • Voorstellen doen voor openbare beroepsopleiding om de bevolking nieuwe vaardigheden bij te brengen die overeenstemmen met de veranderingen eigen aan de transitie. • Mogelijke financiering bespreken om zo nieuwe activiteiten te creëren. • Verantwoord gebruik van afstandswerken bevorderen en aanmoedigen via overeenkomsten op het niveau van de onderneming en het gebied. 	<ul style="list-style-type: none"> • Plaatselijke vakbondskantoren betrekken bij het stimuleren van initiatieven om burgers te informeren over de rechtvaardige transitie. • Vakbondsvertegenwoordigers van andere ondernemingen betrekken in collectieve acties om de verandering in productieprocessen te bevorderen. • Een permanent gespreksforum inrichten tussen werknemersvertegenwoordigers en milieuverenigingen in de streek. • Samenwerken met scholen/universiteiten om rechtvaardige transitie te stimuleren en erover te sensibiliseren.
<p>Om een nauwkeuriger beeld te krijgen van de situatie in het gebied waar u actief bent, kunt u de vakbondsvertegenwoordigers van de bedrijven in het gebied voorstellen de analyse-instrumenten met betrekking tot bedrijven en werknemers in te vullen.</p>	

6. → **Vakbeweging Magazinekiosk (digizine.online)**

Woordenlijst

Adaptatie aan klimaatverandering: het proces van aanpassing aan het feitelijke of verwachte klimaat en de gevolgen daarvan, teneinde de schade te beperken of gunstige mogelijkheden te benutten.⁷

Alternatieve brandstoffen: brandstoffen of energiebronnen die ten minste gedeeltelijk dienen ter vervanging van fossiele oliebronnen in de energievoorziening van het vervoer en die kunnen bijdragen tot het koolstofvrij maken van de transportsector en de milieuprestaties ervan kunnen verbeteren.⁸

Best Beschikbare technieken BBT (Best Available Techniques – BAT) - Het meest doeltreffende en geavanceerde ontwikkelingsstadium van activiteiten en exploitatiemethoden met een milieu-impact. Deze BBT's worden ingezet om de basis leggen voor emissiegrenswaarden en, wanneer dat niet mogelijk is, in het algemeen ter vermindering van emissies en effecten op het milieu in zijn geheel.⁹

Biodiversiteit: Biologische diversiteit - de

variabiliteit onder levende organismen, met inbegrip van, onder andere, terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische complexen waarvan zij deel uitmaken; dit omvat de diversiteit binnen soorten, tussen soorten en van ecosystemen (VN, 1992)¹⁰.

Broeikasgas (Greenhouse gas - GHG): Broeikasgassen zijn de gasvormige bestanddelen van de atmosfeer, zowel natuurlijke als antropogene, die straling absorberen en uitzenden op specifieke golflengten binnen het spectrum van aardse straling die wordt uitgezonden door het aardoppervlak, de atmosfeer zelf en door wolken. Deze eigenschap veroorzaakt het broeikaseffect. Waterdamp (H₂O), kooldioxide (CO₂), distikstofoxide (N₂O), methaan (CH₄) en ozon (O₃) zijn de voornaamste broeikasgassen in de atmosfeer van de aarde. Bovendien zijn er een aantal volledig door de mens veroorzaakte broeikasgassen in de atmosfeer, zoals de halokoolstoffen en andere chloor- en broomhoudende stoffen, die onder het Protocol van Montreal vallen. Naast CO₂, N₂O en CH₄ behandelt het Protocol van Kyoto de broeikasgassen zwavelhexafluoride (SF₆), fluorkoolwaterstoffen (HFK's) en perfluorkoolwaterstoffen (PFK's). Zie ook

7. IPCC, 2018: Annex I: Glossary [Matthews, J.B.R. (ed.)].

8. Based on the Directive 2014/94/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on the deployment of alternative fuels infrastructure - <https://alternative-fuels-observatory.ec.europa.eu/general-information/alternative-fuels>

9. Directive (EU) 2010/75 art.3, paragraph 10 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/?uri=celex%3A32010L0075>

10. IPCC, 2018: Annex I: Glossary [Matthews, J.B.R. (ed.)].

Koolstofdioxide (CO₂), Methaan (CH₄), Stikstofoxide (N₂O) en Ozon (O₃).¹¹

Carbon Capture, Carbon dioxide capture and storage (CCS): Een proces waarbij een relatief zuivere stroom van koolstofdioxide (CO₂) uit industriële en energiegerelateerde bronnen wordt afgescheiden (afgevangen), gecomprimeerd en getransporteerd naar een opslaglocatie voor langdurige isolatie uit de atmosfeer. Soms ook koolstofafvang en -opslag genoemd.

Carbon dioxide capture and utilisation (CCU): Een proces waarbij CO₂ wordt afgevangen en vervolgens gebruikt om een nieuw product te produceren. Als de CO₂ wordt opgeslagen in een product voor een klimaatrelevante tijdshorizon, spreekt men van afvang, gebruik en opslag van kooldioxide (CCUS). Alleen dan, en alleen in combinatie met CO₂ dat onlangs uit de atmosfeer is verwijderd, kan CCUS leiden tot verwijdering van kooldioxide.¹²

Carbon sink of koolstofreservoir Een reservoir (natuurlijk of menselijk, in bodem, oceaan en planten) waar een broeikasgas, een aërosol of een precursor van een broeikasgas wordt opgeslagen. Merk op dat in artikel 1.8 van het UNFCCC een koolstofreservoir wordt omschreven als elk proces, elke activiteit of elk mechanisme waarbij een broeikasgas, een aërosol of een precursor van een broeikasgas uit de atmosfeer wordt verwijderd.¹³

11. IPCC, 2018: Annex I: Glossary [Matthews, J.B.R. (ed.)]

12. IPCC, 2018: Annex I: Glossary [Matthews, J.B.R. (ed.)].

13. <https://www.ipcc.ch/sr15/chapter/glossary/>

CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism): Het op 14 juli 2021 ingediende voorstel voor een EU-mechanisme voor invoering van een koolstofheffing aan de grens heeft tot doel de koolstofprijs voor binnenlandse en ingevoerde producten gelijk te trekken en zo koolstoflekkage te beperken en wereldwijde emissiereducties aan te moedigen. Van 2026 tot 2035 stelt de Commissie voor geleidelijk een prijs in te voeren voor de invoer van bepaalde producten, terwijl de gratis ETS-toewijzingen aan Europese producenten geleidelijk worden afgeschaft, om te zorgen voor een gelijk speelveld tussen EU-producenten en producenten uit derde landen.¹⁴

Circulaire Economie. Een model van productie en consumptie dat erop gericht is de waarde van producten, materialen en hulpbronnen zo lang mogelijk te behouden door ze aan het einde van hun gebruik terug te brengen in de productcyclus, terwijl de afvalproductie tot een minimum wordt beperkt.¹⁵

CO₂-Koolstofdioxide: Een natuurlijk voorkomend gas, maar CO₂ is ook een bijproduct van de verbranding van fossiele brandstoffen (zoals olie, gas en steenkool), van de verbranding van biomassa, van veranderingen in landgebruik (LUC) en van industriële processen (bv. cementproductie). Het is het belangrijkste antropogene broeikasgas dat de stralingsbalans van de aarde beïnvloedt.

14. EPRS (2022), EU carbon border adjustment mechanism, European Parliamentary Research Service, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729462/EPRS_ATA\(2022\)729462_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729462/EPRS_ATA(2022)729462_EN.pdf)

15. <https://www.eea.europa.eu/themes/sustainability-transitions/urban-environment/urban-sustainability-in-europe>

Het is het referentiegas waartegen andere broeikasgassen worden gemeten en heeft daarom een aardopwarmingsvermogen (GWP) van 1. Zie ook Broeikasgas.¹⁶

COP (Conference of Parties) - jaarlijkse bijeenkomst van landen die het verdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering (UNFCCC) hebben bekrachtigd¹⁷.

Digitale skills/vaardigheden/competenties is het geheel van vaardigheden, kennis en attitudes dat essentieel is voor onderwijstrajecten, beroepsintegratie en het maatschappelijk leven in een samenleving met een voortdurend veranderende technologische omgeving. De digitale competentie is ook een van de acht sleutelcompetenties, een reeks vakoverschrijdende verantwoordelijkheden die zijn omschreven in “Sleutelcompetenties voor een leven lang leren in de Europese scholen”.¹⁸

Diversiteit op de werkplek verwijst naar de overeenkomsten en verschillen die tussen mensen bestaan en die van invloed kunnen zijn op de mogelijkheden en resultaten op het gebied van werkgelegenheid en bedrijfsvoering. Diversiteit verwijst niet alleen naar overeenkomsten en verschillen in verband met persoonlijke kenmerken zoals leeftijd, handicap, geslacht, genderidentiteit, etniciteit, ras, godsdienst, seksuele geaardheid enz. maar ook naar overeenkomsten en verschillen zoals

waarden, werkstijlen, zorgtaken, hiërarchische niveaus en werkkrollen.¹⁹

Duurzaam: Zie duurzaamheid

Duurzaamheid: Een dynamisch proces dat het voortbestaan van natuurlijke en menselijke systemen op een eerlijke wijze garandeert.²⁰

Duurzame mobiliteit heeft tot doel ervoor te zorgen dat vervoerssystemen voldoen aan de economische, sociale en milieubehoefte van de maatschappij, terwijl de ongewenste effecten ervan op de economie, de maatschappij en het milieu tot een minimum worden beperkt.²¹

Duurzame ontwikkeling is gedefinieerd als een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen. [...] Om duurzame ontwikkeling te bereiken is het van cruciaal belang drie kernelementen te harmoniseren: economische groei, sociale integratie en milieubescherming.²²

16. PCC, 2018: Annex I: Glossary [Matthews, J.B.R. (ed.)].

17. Arlati et al. (2022), Guida sindacale per lo sviluppo sostenibile, Edizioni Lavoro, Roma

18. <https://www.eurssc.eu/BasicTexts/2020-09-D-51-en-2.pdf>

19. ILO, 2022, *Transforming enterprises through diversity and inclusion*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_841348.pdf

20. IPCC, 2018: Annex I: Glossary [Matthews, J.B.R. (ed.)]. In: *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp. 541-562. <https://doi.org/10.1017/9781009157940.008>

21. Council of the European Union, 2009, Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10117-2006-INIT/en/pdf>

22. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>

Eco-driving of **ecologisch rijden** is het aannemen van een rijgedrag (of een rijstijl) dat erop gericht is brandstof te besparen en de schadelijke uitstoot van broeikasgassen te verminderen. In het algemeen verwijst het naar de aanpassing van de rijsnelheid van het voertuig (aan de verkeersomstandigheden) en de keuze van routes die het brandstofverbruik tot een minimum beperken.²³

Elektromobiliteit of e-mobiliteit verwijst naar schoon en efficiënt vervoer met elektrische voertuigen die worden aangedreven door batterijen of door waterstofcellen.²⁴

Emissiehandel (Emission Trading system – ETS): Het EU-emissiehandelssysteem (ETS) legt een plafond op voor de uitstoot van broeikasgassen en verdeelt deze in emissierechten die de uitstoot van één ton koolstofdioxide (CO₂) of CO₂-equivalent toestaan. De meeste van deze rechten worden geveild. Industrieën met een risico op koolstoflekkage (d.w.z. verplaatsing van de productie wegens verschillen in koolstofprijzen) krijgen echter gratis ETS-rechten. In juli 2021 presenteerde de Commissie het “fit for 55”-pakket om de EU-doelstelling van 55% netto broeikasgasemissiereductie tegen 2030 te halen. Als onderdeel van dit pakket zou de CBAM geleidelijk worden ingevoerd voor bepaalde invoer uit derde landen.²⁵

Energiedragers omvatten elektriciteit en warmte alsook vaste, vloeibare en gasvormige brandstoffen. Zij nemen tussenstappen in de energievoorzieningsketen tussen primaire bronnen en eindgebruikerstoepassingen. Een energiedrager is dus een overbrenger van energie..²⁶

De energietransitie is een route naar de transformatie van de mondiale energiesector van fossiele naar koolstofvrije energie in de tweede helft van deze eeuw. Centraal staat de noodzaak om de energiegerelateerde CO₂-uitstoot te verminderen om de klimaatverandering te beperken.²⁷

Fossiele brandstof is een algemene term voor niet-hernieuwbare energiebronnen zoals steenkool, steenkoolproducten, aardgas, afgeleid gas, ruwe olie, aardolieproducten en niet-hernieuwbaar afval. Deze brandstoffen zijn afkomstig van planten en dieren die in het geologische verleden (bijvoorbeeld miljoenen jaren geleden) bestonden. Fossiele brandstoffen kunnen ook door industriële processen worden gemaakt van andere fossiele brandstoffen (bijvoorbeeld in de olieraffinaderij wordt ruwe olie omgezet in motorbenzine). Fossiele brandstoffen bestaan uit koolstof en de verbranding ervan leidt tot het vrijkomen van koolstof in de atmosfeer van de aarde (koolstof die honderden miljoenen jaren geleden is opgeslagen). Naar schatting is ongeveer 80% van alle door de mens veroorzaakte CO₂-

23. <https://encyclopedia.pub/entry/6616>

24. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/interoperability-and-e-mobility_en

25. EPRS (2022), EU carbon border adjustment mechanism, European Parliamentary Research Service, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729462/EPRS_ATA\(2022\)729462_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729462/EPRS_ATA(2022)729462_EN.pdf)

26. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, B. Metz, O.R. Davidson, P.R. Bosch, R. Dave, L.A. Meyer (eds), Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.

27. <https://www.irena.org/energytransition>

en broeikasgasemissies afkomstig van de verbranding van fossiele brandstoffen.²⁸

Gelijkheid is erop gericht ervoor te zorgen dat iedereen zich kan ontplooien op het werk en gelijke kansen en behandeling ervaart. Dat wil zeggen dat alle personen, ongeacht hun persoonlijke kenmerken, kunnen deelnemen aan en bijdragen naargelang hun vermogen, zonder te vrezen voor discriminatie of vooroordelen.²⁹

Groene vaardigheden: vaardigheden die nodig zijn om te leven in, zich te ontwikkelen tot en steun te verlenen aan een samenleving die ernaar streeft de negatieve effecten van menselijke activiteiten op het milieu te verminderen.

Generieke groene vaardigheden dragen bij tot de ontwikkeling van bewustmaking of de uitvoering van activiteiten waarbij efficiënt met hulpbronnen wordt omgegaan, ecoburgerschap, enz.; specifieke groene vaardigheden zijn vereist om normen en processen toe te passen ter bescherming van ecosystemen en biodiversiteit, en om het verbruik van energie, materialen en water te verminderen; hooggespecialiseerde groene vaardigheden zijn vereist om groene technologieën te ontwikkelen en toe te passen, zoals hernieuwbare energie, waterzuivering of recycling.³⁰

Hergebruik: hergebruik van materiaal zonder structurele veranderingen in materialen³¹.

Hernieuwbare energie of “energie uit hernieuwbare bronnen”: energie uit

hernieuwbare niet-fossiele bronnen, namelijk wind, zon (thermische en fotovoltaïsche zonne-energie) en geothermische energie, omgevingsenergie, getijden-, golf- en andere oceaanenergie, waterkracht, biomassa, stortgas, rioolwaterzuiveringsgas en biogas.³²

Human rights due diligence (HRDD, of: ketenzorgplicht) is het proces waarmee

ondernemingen de gevolgen voor de mensenrechten moeten opsporen, voorkomen, beperken en verantwoorden.³³

Inclusie verwijst naar de ervaring die mensen op het werk hebben en de mate waarin zij zich gewaardeerd voelen om wie zij zijn, de vaardigheden en ervaring die zij meebrengen en de mate waarin zij een sterk gevoel hebben dat zij bij anderen op het werk horen. Iemands gevoel van inclusie op het werk houdt verband met zijn persoonlijke kenmerken, zijn eigen gedrag en dat van anderen en de omgeving waarin hij zich bevindt. Het creëren van een inclusieve werkcultuur en -omgeving stelt diverse werknemers in staat gelijkheid te ervaren, zich te ontplooien, de betrokkenheid van werknemers te vergroten en de bedrijfsprestaties te beïnvloeden.³⁴

28. Eurostat Statistic Glossary: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Main_Page

29. ILO, 2022, *Transforming enterprises through diversity and inclusion*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_841348.pdf

30. https://www.cedefop.europa.eu/files/4117_en.pdf

31. <https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eper-pollution-register-glossary/reuse>

32. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources art 2 (↔the Directive in all languages)

33. Eurofound Glossary: <https://www.eurofound.europa.eu/it/data/glossary>

34. ILO, 2022, *Transforming enterprises through diversity and inclusion*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_841348.pdf

Klimaatverandering: een reeks ernstige milieuveranderingen die verband houden met menselijke activiteiten die verantwoordelijk zijn voor de uitstoot van grote hoeveelheden broeikasgassen en de daaruit voortvloeiende stijging van de temperatuur op aarde. Deze klimaatverandering kan aanleiding geven tot andere crises van ecologische (schade door overstromingen, droogte en branden), sociale (migratieverschijnselen) en politieke (ander gebruik van overheidsmiddelen) aard.³⁵

Klimaatneutraliteit - De neutralisering van broeikasgassen en klimaatveranderende stoffen in het algemeen en niet alleen de uitstoot van CO₂.³⁶

Koolstofneutraal (Carbon neutral) Een evenwicht bereiken tussen de uitstoot van CO₂ en de opvang ervan. Het resultaat is een uitstoot die netto nul is. Het verwijderen van koolstofdioxide uit de atmosfeer wordt koolstofvastlegging of -immobilisatie genoemd. Om dit te bereiken moet de uitstoot van broeikasgassen (GHG, Greenhouse Gas) worden gecompenseerd door de absorptie van koolstofemissies.³⁷

Life Cycle Assessment (LCA, of: levenscyclusanalyse) is een internationaal gestandaardiseerde methode (ISO 14040 ff). LCA helpt de milieubelasting van goederen en diensten (producten), de milieuvoordelen, de afwegingen en de gebieden waarop

verbeteringen mogelijk zijn te kwantificeren, rekening houdend met de volledige levenscyclus van het product.³⁸

Milieu-impact – Alle vormen van wijziging van het milieu, veroorzaakt door oorzaken die zijn toe te schrijven aan menselijke activiteiten. Het kan hier gaan om kwalitatieve en/of kwantitatieve, directe en indirecte, korte en lange termijn, permanente en tijdelijke, afzonderlijke en cumulatieve, positieve en negatieve wijzigingen.³⁹

NEKP: De nationale energie- en klimaatplannen (NEKP's) zijn ingevoerd bij de verordening inzake de governance van de energie-unie en klimaatactie (EU)2018/1999, die is overeengekomen als onderdeel van het pakket → **“Schone energie voor alle Europeanen”** dat in 2019 is aangenomen. In de nationale plannen wordt uiteengezet hoe de EU-landen van plan zijn het volgende aan te pakken: energie-efficiëntie, hernieuwbare energiebronnen, vermindering van broeikasgasemissies, interconnecties van het stroomnet, onderzoek en innovatie. Deze aanpak vereist coördinatie tussen alle overheidsdiensten en biedt een niveau van planning dat openbare en particuliere investeringen vergemakkelijkt⁴⁰.

35. Contribution from FLAEI CISL

36. Arlati et al. (2022), Guida sindacale per lo sviluppo sostenibile, Edizioni Lavoro, Roma

37. Arlati et al. (2022), Guida sindacale per lo sviluppo sostenibile, Edizioni Lavoro, Roma

38. <https://ec.europa.eu/environment/ipp/lca.htm>

39. ISPRA-CATAP (2012), Glossario dinamico per l'Ambiente ed il Paesaggio. Revisione marzo 2012, ISPRA, Manuali e Linee Guida 78/2012, <https://www.isprambiente.gov.it/files/pubblicazioni/manuali-lineeguida/mlg-78.1-2012-glossario-dinamico.pdf>

40. https://ec.europa.eu/info/energy-climate-change-environment/implementation-eu-countries/energy-and-climate-governance-and-reporting/national-energy-and-climate-plans_en

Netto gasuitstoot - Hoeveelheid broeikasgassen na aftrek van de uitstoot die volledig wordt geabsorbeerd of geneutraliseerd, waardoor er geen schadelijke residuen in de atmosfeer achterblijven. ⁴¹

Opleidingsbehoeften worden gedefinieerd als de min of meer expliciete noodzaak om de vaardigheden van mensen aan te passen aan de kenmerken van de organisatiestructuur en de werkmethoden van de onderneming, overeenkomstig de productie- en markteisen of bepaalde sociaal-economische prognoses scenario's. De definitie van opleidingsbehoeften houdt dus verband met het overbruggen van de kloof tussen de vaardigheden die nodig zijn om een bepaalde activiteit uit te voeren en de vaardigheden waarover het individu op een bepaald moment beschikt. ⁴²

Opwarming van de aarde: Veranderingen in de oppervlakte-luchttemperatuur, aangeduid als de wereldwijde temperatuur, veroorzaakt door het broeikas effect dat op zijn beurt veroorzaakt wordt door de uitstoot van broeikasgassen in de lucht. ⁴³

Recyclage of recycling: Een methode van terugwinning van hulpbronnen waarbij een afvalproduct wordt verzameld en behandeld voor gebruik als grondstof bij de vervaardiging van hetzelfde of een soortgelijk product. ⁴⁴

Reskilling: opleiding in nieuwe vaardigheden ⁴⁵.

Restwarmte is warmte die vrijkomt bij de afvalverwerking, in een industrieel bedrijf of door een elektriciteitsbedrijf. ⁴⁶

Sociale dialoog is het onderhandelingsproces waarbij verschillende actoren in de samenleving (of "sociale partners") overeenstemming bereiken om samen te werken aan beleid en activiteiten. De sociale dialoog vindt plaats op nationaal, sectoraal en Europees niveau. De "bipartiete" sociale dialoog verenigt werknemers en werkgevers, terwijl bij de "tripartiete" sociale dialoog ook vertegenwoordigers van de regering of de EU betrokken zijn. ⁴⁷

Sociale Dumping: er bestaat geen algemeen aanvaarde definitie van "sociale dumping", hoewel dit een veelbesproken onderwerp is. In alle definities komen twee belangrijke aspecten naar voren: neerwaartse druk op de sociale voorwaarden en oneerlijke concurrentie op basis van lagere kosten. In eigen land kan het dus gaan om kostendruk als gevolg van concurrentie uit landen met lagere sociale voorwaarden. In het publieke debat verwijst de term vooral naar internationale, grensoverschrijdende situaties. In de context van detachering van werknemers beschrijft de Europese Commissie de praktijk als een situatie "waarin buitenlandse dienstverleners

41. Arlati et al. (2022), Guida sindacale per lo sviluppo sostenibile, Edizioni Lavoro, Roma

42. Source: National Institute for Public Policy Analysis, edited by the authors

43. <https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eea-glossary>

44. <https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eea-glossary/recycling>

45. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2059

46. Ruud van den Wijngaart, Rob Folkert, Hans Elzenga, *Heating the built environment more sustainably by 2050*, Netherlands Environmental Assessment Agency, https://energy.ec.europa.eu/document/download/91715ae2-8360-4366-ad86-defb04528a59_en

47. <https://www.etuc.org/en/what-social-dialogue>

lokale dienstverleners kunnen onderbieden omdat hun arbeidsnormen lager zijn”.⁴⁸

Stakeholders: zijn de min of meer georganiseerde subjecten of groepen die belang hebben bij de ecologische transitie van de economie. Aangezien de hele samenleving erbij betrokken is, zijn de belanghebbenden burgers, bedrijven en instellingen (de klassieke subjecten). Hieraan worden nieuwe actoren toegevoegd die een reeks milieu- en gezondheids- en veiligheidsrechten vertegenwoordigen, zoals verenigingen voor milieubescherming, toekomstige generaties en werknemersvertegenwoordiging. De nieuwigheid van de ecologische transitie is dat, om de doelstellingen binnen de geplande termijnen te bereiken, het noodzakelijk is dat alle belanghebbenden het eens worden over gelijkwaardige partnerschappen die in staat zijn de behoeften van elke belanghebbende te bevredigen in een win-win logica waarbij ook de aandeelhouders (shareholders) betrokken zijn.⁴⁹

Upskilling: investeren in het verbeteren van bestaande vaardigheden.

Waardig werk betekent productief werk waarbij de rechten worden beschermd en dat een passend inkomen oplevert, met adequate sociale bescherming. Het betekent ook voldoende werk, in die zin dat iedereen volledige toegang moet hebben tot mogelijkheden om inkomsten te verwerven. Het markeert de grote weg naar economische en sociale ontwikkeling, een weg waarop werkgelegenheid, inkomen en sociale bescherming kunnen worden bereikt zonder de rechten van de werknemers en de sociale normen in gevaar te brengen.⁵⁰

Waste-to-energy: verbranding van afval met terugwinning van opgewekte energie. Met afvalenergie wordt afval door verbranding omgezet in stoom of elektriciteit om huizen en industrie te verwarmen, te koelen, te verlichten en/of anderszins van energie te voorzien. Net zoals kolen, olie of aardgas worden verbrand in boilers om elektriciteit op te wekken, wordt afval gebruikt als brandstof om energie op te wekken.⁵¹

48. Eurofound Glossary: <https://www.eurofound.europa.eu/it/data/glossary>

49. Contribution from FLAEI CISL

50. ILO, 1999, Report Decent Work, International Labour Conference 87th Session 1999, Geneva

51. EEA Glossary: <https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eea-glossary>

Hoofdaanvrager

<https://www.cisl.it/>

Gelieerde entiteiten

→ <https://www.abvv.be>

→ <https://www.firstcisl.it/>

Mede-aanvragers

→ <https://www.vlaamsabvv.be/voor-militanten/vorming-voor-actieve-leden>

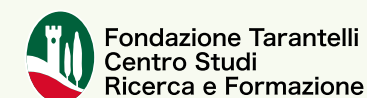
→ <https://www.acv-csc.be/>

→ https://www.cfdt.fr/portail/navigation-principale-asp_5000

→ <https://podkrepa.org/>

→ <https://www.fondazionetarantelli.it/>

Geassocieerde organisaties

→ <https://www.etuc.org/en>

→ <https://www.fim-cisl.it/>

→ <https://www.fisac-cgil.it/>

→ <https://www.flaeicisl.org/>

Co-funded by
the European Union